

Stavovi pedagoga o programima prevencije nasilja u srednjim školama

Matijević, Krešimir

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:020057>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**STAVOVI PEDAGOGA O PROGRAMIMA PREVENCIJE NASILJA U
SREDNJIM ŠKOLAMA**

Diplomski rad

Krešimir Matijević

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

**STAVOVI PEDAGOGA O PROGRAMIMA PREVENCIJE NASILJA U SREDNJIM
ŠKOLAMA**

Diplomski rad

Krešimir Matijević

Mentor: dr.sc. Ivan Markić, doc.

Zagreb, 2020.

Sadržaj

Sažetak	
Abstract	
1. Uvod	1
2. Adolescenti – Generacija Z	2
2.1. <i>Teorijsko određenje adolescencije</i>	2
2.2. <i>Psiho-socijalni razvoj adolescenata</i>	5
2.3. <i>Generacija Z</i>	6
2.4. <i>Vršnjački odnosi u adolescenciji (prijateljstva i skupine)</i>	8
3. Vršnjačko nasilje u adolescenciji	12
3.1. <i>Teorijsko određenje nasilja</i>	12
3.2. <i>Prikaz istraživanja o međuvršnjačkom nasilju adolescenata</i>	14
3.3. <i>Osobine nasilnika</i>	18
3.4. <i>Pomoćnici, pristaše, promatrači</i>	19
3.5. <i>Žrtve i posljedice nasilja</i>	21
4. Dokumenti i programi prevencije međuvršnjačkog nasilja u školama	25
4.1. <i>Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi</i>	25
4.2. <i>Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima</i>	26
4.3. <i>Konvencija o pravima djeteta</i>	28
4.4. <i>Prevencija vršnjačkog nasilja unutar škole</i>	29
4.4.1. <i>Programi prevencije nasilja u školama RH</i>	32
4.4.2. <i>Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama RH za razdoblje 2020. – 2024.</i>	34
4.4.3. <i>Preventivne mjere na razini škole</i>	35
4.5. <i>Uloga i mogućnosti pedagoga</i>	36
5. Stavovi	39
5.1. <i>Pristupi stavovima i njihovo mijenjanje</i>	39
6. Metodologija empirijskog istraživanja	41
6.1. <i>Tema istraživanja</i>	41
6.2. <i>Problem istraživanja</i>	41
6.3. <i>Cilj istraživanja</i>	41

6.4. Istraživačka pitanja.....	41
6.5. Postupci i instrumenti istraživanja	42
6.6. Uzorak istraživanja.....	42
6.7. Način obrade podataka.....	42
6.8. Način provođenja istraživanja.....	42
7. Rezultati i analiza istraživanja	44
7.1. Smjer stavova pedagoga spram provedenih programa prevencije nasilja	44
7.2. Stavovi pedagoga o učestalosti i uzrocima vršnjačkih sukoba	46
7.3. Poznavanje različitih vrsta preventivnih programa i načini njihove realizacije	49
7.4. Procjena učinkovitosti programa prevencije i njihova uspješnost s obzirom na dob djeteta	50
7.5. Iskustvo promjene stanja u školi nakon provedbe programa prevencije te preporuke za poboljšanje i napredak	52
8. Zaključak.....	56
9. Prilozi	59
9.1. Prilog 1 – Pitanja za intervju.....	59
10. Literatura	60

Sažetak

Međuvršnjačko nasilje je u današnjem društvu veliki izazov koji učenicima može ostaviti ozbiljne posljedice na psihičko zdravlje. Djeca su oduvijek bila izložena psihičkom, verbalnom i fizičkom nasilju, a razvojem modernih tehnologija pojavio se i novi oblik – virtualno nasilje. Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, adolescenti predstavljaju posebno rizičnu skupinu zbog naglih fizičkih i psihosocijalnih promjena koje im se događaju i utječu na njihov način procesuiranja informacija iz svijeta u kojem žive.

Iako se nasilničko ponašanje učenika događa i u prostorima same školske ustanove, ona je tu kako bi prevenirala takvo ponašanje. Jedan od načina za takvo djelovanje su programi prevencije nasilja koji mogu nastati na različitim razinama i imaju mnogo oblika. Postoje brojni programi koje odobrava resorno ministarstvo, a postoje i programi na razini škole koje organiziraju lokalne zajednice i stručni suradnici u pojedinim školama.

Cilj istraživanja bio je utvrditi smjer stavova srednjoškolskih pedagoga o provedenim programima prevencije nasilja. U empirijskom istraživanju sudjelovalo je osam stručnih suradnika pedagoga iz srednjih škola na području Grada Zagreba. Ispitane su i sugestije koje sudionici imaju u cilju budućeg poboljšanja preventivnih programa.

Rezultati istraživanja pokazuju da svi ispitanici vjeruju u važnost provedbe programa prevencije nasilja, no nailaze na probleme u implementaciji programa zbog njihove nedovoljne razrađenosti. Također, kao prepreke primjerenoj implementaciji programa navode nedostatak vremena, manjak zaposlenih stručnjaka ali i nedostatak angažmana zaposlenika.

Ključne riječi: adolescencija, programi prevencije nasilja, stručni suradnici pedagozi, stavovi, vršnjačko nasilje

Abstract

Peer violence is a major challenge in today's society that can have serious consequences for students' mental health. Children have always been exposed to psychological, verbal and physical violence, and with the development of modern technologies, a new form has emerged - virtual violence. Adolescents are a particularly at-risk group while concerning peer violence due to sudden physical and psychosocial changes that happen to them and affect their way of processing information from the world they live in.

Although violent behaviour of students also occurs on the premises of the school itself, it is there to prevent such behaviour. One way to do this is through violence prevention programmes, which can take many forms and take many forms. There are large programmes approved by the line ministry, and there are school-level programs organized by local communities and professional associates in individual schools.

The empirical research involved eight pedagogues from different high schools, all of which are in the city of Zagreb. The aim of this research was to determine the direction of their attitudes about the quality of the design and implementation of violence prevention programmes. The suggestions they might have in order to improve those prevention programmes had also been looked into.

The results of the research show that all respondents believe in the importance of implementing violence prevention programmes. However, while implementing them they encounter problems due to the lack of specification and elaboration of those programmes. Moreover, the lack of time and the lack of employed experts as well as the shortfall of employee engagement are shown to be the obstacles to the proper implementation of the programmes.

Key words: adolescence, violence prevention programmes, pedagogues, attitudes, peer violence

1. Uvod

Nasilje je pojava koja je prožeta kroz cijelo društvo, a iznimno zabrinjavajuće je ono koje se događa unutar sustava odgoja i obrazovanja. Velik broj djece izložen je svakojakim oblicima nasilja, bilo da je to psihičko, verbalno, fizičko ili seksualno. Na vršnjačke sukobe gledalo se kao na prolaznu fazu u odrastanju sve do potkraj prošlog stoljeća, kada se u skandinavskim zemljama prvi puta javljaju istraživanja nasilja među djecom (Sesar, 2011). Stavovi su se počeli mijenjati kada je Heinemann (1972; prema Sesar, 2011) odlučio bilježiti svoja opažanja nasilja na dječjem igralištu. Proveo je prvo istraživanje međuvršnjačkog nasilja te je takvom ponašanju dao naziv *mobbing*.

Međuvršnjačko nasilje može ostaviti mnoge posljedice na psihičko zdravlje djece. Kod žrtve nasilja češće se javljaju internalizirani problemi kao što su problemi sa spavanjem, umor, anksioznost i depresija. S druge strane, nasilnici najčešće pokazuju simptome u eksternaliziranom obliku, od kojih su neki agresivnost, hiperaktivnost, oslabljena koncentracija i problemi u ponašanju (Krapić Ivuša, 2016). Prema članku 67. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, školske ustanove imaju dužnost stvarati uvjete za zdrav mentalni i fizički razvoj djece. Moraju brinuti o zdravstvenom stanju učenika, osigurati im sigurnost i suzbijati neprihvatljive oblike ponašanja. Jedan od načina zaštite učenika su programi prevencije kojima je cilj smanjiti učestalost i pojavnost nasilja među vršnjacima te se oni moraju kontinuirano provoditi, neprestano i kvalitetno evaluirati, a poželjno je i da u otklanjanje problema uz učenike i školsko osoblje integriraju roditelje i cijelu javnu zajednicu.

U doba mog srednjoškolskog obrazovanja prisustvovao sam brojnim vršnjačkim sukobima. Naravno, neki su bili manjih razmjera i suprotstavljeni učenici bi došli do brzog i nenasilnog rješenja, no oni slučajevi sustavnog maltretiranja će mi zauvijek biti urezani u pamćenje kao najnegativnije iskustvo tog životnog razdoblja. Smatram da se znanost kreće u dobrom smjeru što se tiče prevencije takvih incidenata i zanima me trenutna situacija unutar samih ustanova. Odgovore na to potražiti ću kod pedagoga koji se u svom radu neprestano susreću s pojavom vršnjačkog nasilja i pokušavaju ga eliminirati.

2. Adolescenti – Generacija Z

Tokom odrastanja novih naraštaja, velik trag na njih ostavljaju društvene, političke i ekonomske prilike u kojima žive. Situacije i iskustva koja prožive u djetinjstvu i adolescenciji oblikuju i određuju osobine članova mladih generacija i time se stvaraju paradigme kroz koje nove generacije sagledavaju svijet i kroz koje donose samostalne odluke. Populacija učenika koja se danas nalazi u osnovnim školama pripada generaciji Z – generaciji mladih koji su rođeni između 1995. i 2012. (Strauss i Howe, 2000; prema Jurišić, 2019). To je naraštaj koji je tolerantniji prema drugima više nego ijedna generacija dosad. Oni preuzimaju manje rizika, samostalni su i ne mare za institucije kao što su Vlada ili Crkva i smanjeno konzumiraju alkohol i narkotike u srednjoj školi. Postoje i karakteristike koje su potencijalno negativne, a neke od njih su da provode previše vremena ispred računala i na mobitelima, manje čitaju knjige, preferiraju komunikaciju putem poruka, odrasli su „zaštićeniji“ nego bilo koja druga generacija, moguće je da su deprimiraniji nego prijašnje generacije, a osjećaju se usamljeno. Generacija Z prva je generacija koja će odrasti i moderne tehnologije, kao što je virtualna stvarnost, smatrati normalnim (Strauss i Howe, 2000; prema Mihaljević, 2019).

Adolescenti modernog doba odrasli su uz utjecaj suvremenih medija (internet, televizija), globalizacije, povećanog konzumerizma, terorizma i brige o održivom razvoju, odnosno o vlastitom opstanku (Car, 2013b). Zahvaljujući tim socijalnim utjecajima, današnji adolescenti su tijekom djetinjstva doživjeli povećanu odgovornost, osjetili fizički udaljen svijet, samostalno organizirali svoje slobodno vrijeme i usvojili puno više znanja od vlastitih roditelja u ranoj životnoj dobi. Zahvaljujući širem društvenom krugu, njihove ideje, mogućnosti i informacije dolaze iz mnoštva različitih smjerova (Donath, 2004; prema Car, 2013b).

2.1. Teorijsko određenje adolescencije

Prema Anić, Goldstein (2007), riječ adolescencija označava životnu dob osobe u vrijeme prelaska iz puberteta u zrelu životnu dob. Tada dolazi do ubrzanog fizičkog i emocionalnog razvoja što dovodi do spolne i psihološke zrelosti.

S pedagoškog gledišta, adolescencija podrazumijeva razdoblje u kojem mladi tragaju za vlastitim identitetom. To je normalan proces koji se gradi na postignućima u prošlim fazama razvoja, kao što su formiranje povjerenja, inicijative i samostalnosti. Ranija postignuća osnova

su za bavljenje psihosocijalnim izazovima koja adolescente očekuju budućem životu (Feldman i sur., 2004; prema Car, 2013a). Car (2013a) također napominje da je adolescencija konstantno balansiranje između stjecanja odobrenja odraslih i straha da to odobrenje neće dobiti. Uz to, adolescencija je razdoblje u kojem pojedinčeva neovisnost doživljava najveći razvoj. Ona se razvija propitkivanjem pravila koja su postavili roditelji, uz sporadično kršenje tih pravila.

Malo drugačija definicija adolescencije iz sociološke perspektive jest da je to etapa života između djetinjstva i odraslosti obilježena počecima odrasle seksualnosti, ali dolazi prije pune odraslosti ili prije krajnjeg odvajanja od primarne obitelji. Prema Collins Dictionary of Sociology, u jednostavnim društvima prijelaz iz djetinjstva u odraslu osobu obilježen je obredima prolaska ili grupiranjem u dobne skupine. S druge strane, u modernim je društvima adolescencija dosegla visoku važnost zahvaljujući kulturi mladih koju njeguju mediji. Ovdje mladi mogu birati karijere, partnere i općenito vlastiti životni stil. Tome shodno, adolescencija je vrijeme otkrivanja rada i individualnog eksperimentiranja provođenja slobodnog vremena, vrijeme ispitivanja danih vrijednosti i pobune protiv roditelja. Potraga za neovisnosti i pojačana samosvijest koje se pojavljuju mogu dovesti do krize i psiholoških tegoba (<https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/adolescence>).

Iz psihološke perspektive adolescencije je opisana kao proizvod bioloških i socijalnih činitelja (Berk, 2008). „*Biološke promjene su univerzalne – nalazimo ih kod svih primata i u svim kulturama. Ti unutarnji stresovi i socijalna očekivanja koja ih prate - da se mlada osoba odrekne djetinjastih načina ponašanja i doživljavanja, razvije nove odnose s drugima i preuzme veću odgovornost - skloni su izazvati trenutke nesigurnosti, sumnje u sebe i razočaranje kod svih tinejdžera*“ (Berk, 2008; 345). Ako pogledamo u *Pedagošku enciklopediju* (1989), adolescenciju ponovno pronalazimo kao period prijelaza iz djetinjstva u zrelost. Iako je suština definicije vrlo slična, ova je malo opširnija i relevantnija za samu pedagogiju. Do početka 20. stoljeća adolescencija nije bila formalno priznata kao poseban period života, već su djeca iz djetinjstva prelazila u period rane zrelosti, a vremenski razmak između tih faza bio je kratak i neupadljiv – poklapao se s periodom puberteta. Zbog naglog razvoje industrije došlo je do potražnje za daljnjim školovanjem, što je zauzvrat odužilo to prijelazno razdoblje i pretvorilo ga problematičnim. Adolescenciji se kao osnovne karakteristike uzimaju intenzivne biološke i psihološke promjene. Erikson (1950; prema *Pedagoška enciklopedija*, 1989) je tako stvorio pojam „krize identiteta“ koji je ključan u fazi adolescencije, uz kojeg vezujemo osjećaje

zbunjenosti i anksioznosti. Unatoč tome, u zrelost se može prijeći i mirnim, staloznim putem ukoliko se pritisak kulture i tradicije smanji utoliko da se više uvaži individualnost pojedinca. Istraživanja adolescencije koja su provedena su usmjerena na nekoliko područja razvoja: biološko – fiziološko (1), kognitivno (2), moralno (3) i područje ličnosti (4). Prvo područje se bavi anatomijom, hormonalnim promjenama i preranim ili zakašnjelim sazrijevanjem. Istraživanja koja su se bavila dinamikom sazrijevanja pokazala su prisutnost značajnih psiholoških i socijalnih razlika, posebice kod dječaka, u korist prerano sazrijelih, a na štetu prekasno sazrijelih (Jones, Bayley, 1950; Mussen, Jones 1957, 1958; prema Pedagoška enciklopedija, 1989). Područje kognitivnog razvoja bazira se na Piagetovom smatranju da u periodu adolescencije počinje i završava prijelaz razine mišljenja s konkretnog na formalno-logički, a taj prijelaz se očituje i u promjeni načina sagledavanja stvarnosti. Adolescentu nedostaju iskustva, svijet mu izgleda dihotomno, ili da ili ne, sve teorije mu se čine jednako moguće. Posljedica toga je adolescentski idealizam, odnosno revolucionarnost. Kolberg je najviše doprinio području moralnog razvoja i to na način da je pošao od Piagetovog koncepta kognitivnog razvoja te razvio vlastiti model moralnog razvoja. Prijelaz sa konkretnog mišljenja na formalno-logičko uzrokuje i prijelaz moralne razine, s konvencionalne na postkonvencionalnu. Umjesto prihvaćanja trenutnih društvenih normi i zakona, adolescent će stvoriti vlastite. U sferi razvoja ličnosti glavnu riječ vodi Sigmund Freud. Istraživanja proizlaze iz njegovih tvrdnje da je adolescencija krizni period u kojem se unutarnji impulsi sukobljavaju s vanjskim zahtjevima.

Postoje dva područja razvoja koja su više fokusirana na aspekt društvenog razvoja i sredine, a to su spolni i socijalni razvoj. Prema Freudu, spolno ponašanje adolescenta proizlazi iz urođenih nagona koje adolescent još nije naučio kontrolirati, dok Simon i Gagnon (1969; prema Pedagoška enciklopedija, 1989) smatraju da je spolno ponašanje adolescenta naučeno, a ne urođeno. Problematika je ta da adolescent spolno sazrijeva već krajem puberteta, no društvene norme mu sprječavaju spolni život i time dolazi do napetosti. U trenutku nestanka te napetosti, adolescent prelazi u zrelost (Pedagoška enciklopedija, 1989). Na socijalni razvoj, osim obiteljskog kruga, utječu kontakti s vršnjacima koji su u adolescentsko doba sve učestaliji. Dok utjecaj vršnjaka raste, utjecaj obitelji pada i dolazi do toga da adolescent postaje ovisan o grupi vršnjaka s kojom se druži. Obitelj može sačuvati svoj utjecaj na adolescenta ukoliko kod njega još nije došlo do utjecaja vršnjaka. Socijaliziranje s vršnjacima ima povoljan utjecaj na

adolescenta jer u tom krugu može razvijati vlastite društvene navike, što mu naposljetku pomaže da prebrodi usamljenost u pubertetu, a kontakti s vršnjacima različitih spolova (prvo istog, zatim suprotnog) daju mu mogućnost da pronađe svoj identitet (Douvan i Adelson, 1966; prema Pedagoška enciklopedija, 1989). Osim pronalaženja identiteta, kontakti s vršnjacima olakšavaju prijelaz iz ovisnosti o obitelji ka samostalnosti (Pedagoška enciklopedija, 1989).

2.2. Psiho-socijalni razvoj adolescenata

„Tinejdžerske godine (13-19) posebno su osjetljivo razdoblje u životu mladoga čovjeka. One djetetu u razvoju pružaju mogućnost eksperimentiranja s oprečnim životnim stilovima, s različitim verzijama sebe. To je razdoblje tranzicije, razdoblje definiranja samoga sebe. Bez ovog perioda pokušaja i pogrešaka, dijete bi odraslo u čovjeka koji je samo velika kopija svoje dječje osobnosti, oblikovane većinom od strane njegovih roditelja. Tijekom tinejdžerskih godina, zahvaljujući velikom broju izbora koji su otvoreni zbog bioloških i kulturnih čimbenika, adolescentu je pružena sloboda promjene svoga životnog puta” (Car, 2013b). Mlada osoba kroz razdoblje adolescencije razvija vlastite stavove i vrijednosti, a na taj razvoj utječu mnogi čimbenici – vršnjaci, mediji, roditelji, škola i crkva (Bishop i sur., 1995; prema Car, 2013b).

Huebner (2000; prema Car, 2013a) tvrdi da se mladi tijekom adolescencije susreću s pet psiho-socijalnih izazova. Prvi se izazov odnosi na uspostavu vlastitog identiteta kroz mišljenja ljudi koja utječu na njihove živote. Adolescenti ta mišljenja integriraju u njihova vlastita i tako se uklapaju u postojeće društvo. Drugi izazov je stjecanje autonomije. Postaju sposobni donositi i provoditi vlastite odluke, pa prestaju biti ovisni isključivo o svojim roditeljima. Kroz bliska prijateljstva s istospolnim vršnjacima mladi uče kako biti intimni, što je treći izazov. Važno je razviti odnose koji su iskreni, brižni, povjerljivi i otvoreni. Četvrti izazov predstavlja prihvaćanje vlastite seksualnosti. Adolescenti su se fizički dovoljno razvili da bi bili reproduktivno sposobni, a kognitivno su dovoljno svjesni da promišljaju o svojoj seksualnosti. Razvoj zdravog spolnog identiteta počiva na dvama čimbenicima – način na koji se adolescent obrazuje o spolnosti i način na koji joj je izložen. Peti izazov je doživljaj postignuća. Mladi počinju primjećivati vezu između vlastitih sposobnosti i planova za budućnosti. U ovom razdoblju odlučuju što žele postići u životu.

Socijalno oblikovanje djece proizlazi iz dvaju najvažnijih krugova – obitelji i škole. Oni su najbitniji čimbenici u sferi odgojnog djelovanja, a najčešće spominjani problemi u ponašanju pronalaze put upravo iz obitelji. Neprikladno ponašanje roditelja, alkoholizam, nemar, zlostavljanje, loša ili nikakva komunikacija, sve su to faktori koji se pripisuju kao glavni indikatori i pokretači neželjenih oblika ponašanja kod mladih, no zanimljivo je da strukturalna obilježja obitelji i socioekonomska situacija nemaju izravan efekt pri pojavi poremećaja u ponašanju (Ajduković, Delale, 2000; prema Meščić – Blažević, 2007). U školi djeca uče, stječu kompetencije, znanja i vještine koje će im biti potrebne kada odrastu, no osim toga, škola služi i kao mjesto socijalizacije i oblikovanja ličnosti. Ono što se često dogodi jest da djeca tamo dožive neuspjeh što dovodi do gubitka samopoštovanja i samopouzdanja, javlja se osjećaj nekompetentnosti te se sve to skupa svrstava u itekako rizičnu situaciju u aspektu razvoja poremećaja u ponašanju. Izuzev akademskog neuspjeha, faktori poticanja rizičnog ponašanja mogu biti i agresivno ponašanje ili socijalna izolacija vršnjaka, slaba ili nikakva potpora učitelja, a i sam prenatrpani školski program. Takvo nepovoljno okruženje je djetetu neiscrpan izvor frustracija koje izazivaju okretanje ka neželjenim oblicima ponašanja unutar i izvan školske ustanove.

Generacija suvremenih adolescenata koja je odrasla u oceanu informacija, od malih nogu je učila kako im pristupiti i provjeriti im vjerodostojnost, kako dijeliti i proširiti znanja, komentirati i stvarati vlastite novosti i zaključke, trenutni školski sustav vidi nedovoljno izazovnim i dosadnim. Unatoč toj činjenici, sve aktivnosti kojima su mladi pristupali bile su iznimno strukturirane i nadgledane. Oni očekuju da sve što im se nudi bude unaprijed isplanirano i pripremljeno i ne snalaze se sjajno ukoliko dobiju previše slobode i odgovornosti u koncipiranju vlastitog obrazovanja. Što god mogu, žele znati unaprijed. Da bi bili zadovoljni, moraju se osjećati sigurno i biti svjesni onoga što se od njih traži. Iz navedenog se može zaključiti da bi se u obrazovanju 21. stoljeća trebalo pridavati više pažnje na šire izvore informacija, konkretne probleme i kratkoročne projekte, izazivanje kritičke misli, suradnju s kolegama u razredu i primjenu naučenog u praksi (Car, 2013b).

2.3. Generacija Z

Poimanje djetinjstva i adolescencije radikalno se mijenjalo usporedno s raznim društvenim promjenama koje su se događale u povijesti čovječanstva. Prema Car (2013b),

povjesničar obitelji Hugh Cunningham (1995) smatra da je razdoblje 50-ih dvadesetog stoljeća stavilo velik utjecaj na smjer i tijek odrastanja djece i mladih, čak do mjere gdje Cunningham govori o pojmu nestajanja djetinjstva (eng. disappearance of childhood). Mnoge društvene promjene kumovale su promjenama u strukturi obitelji, što je dovelo do nestanka moralnih autoriteta, pojave popustljivog stila roditeljskog odgoja, preranog susreta mladih sa sadržajima za odrasle i frustracije roditelja zbog nesposobnosti zaštite vlastitih potomaka od vanjskih utjecaja. Generacija Z ne pamti život bez društvenih mreža kao što je Facebook i bez online servisa poput Amazona ili Netflix. Vidak (2014, prema Jurišić, 2019) spominje tu generaciju kao jednu od prvih globalnih generacija ikad i time ih opisuje kao pokretačima trendova. U usporedbi s prethodnicima, oni su brži, snalažljiviji i tolerantniji, no često čine kobnu grešku. Olako odaju vlastite osobne podatke i tako ugrožavaju vlastitu sigurnost i privatnost.

„Mračno doba za djecu“ (eng. dark age for children) je naziv kojim se služe pojedini autori u 80-im godinama prošlog stoljeća. Oni kazuju da se djetinjstvo mijenja i više nije odvojeno i zaštićeno vrijeme i mjesto u kojem ne postoji briga, odgovornost i opterećenje života odrasle osobe. (Elkind, 1981; Winn, 1981; Postman 1982; Meyrowitz, 1985; prema Car, 2013b). Premda su razlozi tome proizlazili iz različitih pojava, zajednička im je bila jedna briga: izlaganje djece aspektima života odraslih od kojih su prethodno bila ograđena. Kao glavne i odgovorne određuju televiziju, video-igre i nasilne sadržaje koji se pronalaze u svim medijima. Isto tako, kompanije su u djeci vidjele novu skupinu potrošača, pri čemu su ona, zajedno s roditeljima, postala žrtvama konzumerizma. Odrastanje u svijetu u kojem je ekonomski rast važan rezultiralo je razvojem mladih ljudi koji imaju veće ekonomske mogućnosti zahvaljujući smanjenim obiteljima, a mnogi od njih su kreirali životne ciljeve koji se vrte oko ekonomskog uspjeha.

Upalimo li tokom dana televizijski program, istog trenutka možemo primijetiti zamućenu granicu između sadržaja za odrasle i svima prilagođenih sadržaja. Nasilje, seks i slične teme su se počele prikazivati u udarnom terminu kojeg gleda cijela obitelj, a djeca sama pronalaze značenje u „odraslim“ temama kao što su ubojstva, silovanja, razbojništva. Dječji imidž se transformirao. Prema Car (2013b), ponašaju se i odijevaju „odraslije“, a istovremeno odrasli sve više sliče mladima. Televizija ponajviše stavlja maglu na tu dobnu distancu jer su likovi u serijama kombinacije jedne i druge generacije. Likovi koji premda imaju preko 25 godina, po ponašanju i izgledu nikada ne odrastaju (npr. *Teorija velikog praska*, *Prijatelji*, *Kako sam*

upoznao vašu majku). Unatoč kompleksnosti koju medijska pismenost predstavlja, njena osnova nema veze s temeljnom pismošću jer da bi ju djeca i adolescenti mogla koristiti sve što moraju raditi je prepoznavati vizualne poruke koje se lako prenose i još mlađem uzrastu, onom predškolskom. Tek od 80-ih godina 20. stoljeća učitelji i roditelji započinju pridavati važnost kvalitetnijem obrazovanju djece. „*Na obrazovanje se počinje gledati kao na skupljanje bodova i ocjena te prostor za trening nauštrb mogućnosti za širenje kulturnih horizonata, izgradnju karaktera i kultiviranje osobe kroz liberalno obrazovanje*“ (Brooks, 2001; prema Car, 2013b: 287).

S vremenom se kod adolescenata promijenila i količina vremena provedena s odraslima i vršnjacima. U prijašnjim generacijama adolescenti su promatrali odrasle, upijali i oponašali njihova ponašanja i komunicirali s njima. U 21. stoljeću to više nije slučaj jer je došlo do dobne podjele u svim dijelovima društva (u školi, na poslu itd.) i današnja mladež većinu svog vremena provodi u skupini vršnjaka, daleko više no što su to činili njihovi roditelji (Steinberg, 1996; prema Car, 2013b). Napredak generacije Z brži je od bilo koje dosadašnje generacije. Sve im je lako dostupno, naučili su raditi više stvari istovremeno, no nedostatak komunikacije i užurban i stresan život mogu dovesti do otuđenja mladih, kao i bržeg osamostaljenja (Jurišić, 2019). Upravo zbog toga su odrasli počeli strahovati da će budućnost njihove djece oblikovati spontani i privremeni ciljevi koji su *cool* uz afirmaciju vršnjačke skupine i da će ta ista djeca odbijati ciljeve na kojima počiva kultura. Paradoksalno je da su njihovi roditelji spremni poduzeti vrlo malo u vezi te situacije, nisu spremni investirati potrebno vrijeme, mudrost ili pažnju kako bi pridonijeli socijalizaciji mladih (Csikszentmihalyi i Larson, 1984; prema Car, 2013b).

2.4. Vršnjački odnosi u adolescenciji (prijateljstva i skupine)

Svi odnosi koje ljudi imaju grade se preko društvenih vještina koje posjeduju. Socijalne vještine razvijaju se kroz interakciju s drugima, stoga je stvaranje interpersonalnih odnosa s prijateljima i ljubavnim partnerima jedan od najvažnijih razvojnih zadataka adolescencije (Car, 2013a). „*Kontekst adolescentskih vršnjaka glavni je pokretač novih ponašanja i načina života. Prijateljstva postaju ravnopravnija od odnosa djece i odraslih i smatra se da mladima pružaju podršku i odobravanje u svakodnevnom životu. Uz to, nude im i mogućnost isprobavanja uloga odraslih, omogućuju im iskustva dijeljenja i suradnje, a i služe kao sigurno mjesto za osobno i*

intimno otkrivanje iskustava, misli i ideja“ (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1998; Cairns & Cairns, 1994; Hartup, 1983; Parker, Rubin, Price, & DeRosier, 1995; prema Kerr i sur. 2003: 402). Klarin (2006; prema Car, 2013a) ističe da slabo razvijene socijalne vještine mogu dovesti do socijalnih i emocionalnih poteškoća, društvene izolacije i mnogih drugih negativnih situacija. Društveno odbačena djeca su povučena, agresivnija, pokazuju nisku razinu prosocijalnog ponašanja i nemaju mnogo prijatelja. Suprotno njima, djeca s visoko razvijenim socijalnim vještinama imaju mnoštvo prijatelja, samopouzdanija su, osjećaju se poštovanima i voljnim među vršnjacima i odraslima; osjećaju se željenima i uključenima u velike društvene skupine poput sportskih klubova; u njihovim životima postoje ljudi s kojima mogu dijeliti doživljaje, razmišljanja, osjećaje i iskustva; općenito imaju pozitivniji pogled na život i takvim stavom privlače i ostale u svoju blizinu.

Prijatelji su neizostavni element pri gradnji socijalnih vještina adolescenata. Klarin (2002) u istraživanju prikazuje da postoji velika povezanost između kvalitete interakcije u dijadi, osjećaja usamljenosti, agresivnosti i prosocijalnog ponašanja. Oni adolescenti koji iskazuju višu razinu kvalitete interakcije s najboljim prijateljem manje su usamljeni i koriste altruistične obrasce ponašanja. S druge strane, adolescenti nezadovoljni kvalitetom odnosa s najboljim prijateljem pokazuju usamljenost te koriste agresivne oblike ponašanja. Ista autorica (prema Car, 2013a) prijatelje definira kao osobe koje zajedno provode vrijeme i pružaju si emocionalnu podršku, a istovremeno dijele zajedničke interese. Prijatelji si međusobno zadovoljavaju i druge potrebe, poput onih za socijalizacijom, samopotvrđivanjem i intimnošću. Socijalni status i identitet adolescenta uvjetovani su njegovim vršnjačkim odnosima.

Wright (1969; prema Niebrzydowski, 1995) prijateljstvo opisuje kao odnos u kojem osobe vjeruju da ulaze u kontakt s nekim originalnim, unikatnim i nezamjenjivim, nekim tko im je srodan i nesebično predan. Dakle, prijateljstvo se gradi između pojedinaca koji međusobnu interakciju doživljavaju subjektivno i ponašanje prijatelja komplementarno vlastitom ponašanju.

Prema Kirschler i sur. (1993; prema Car, 2013a) vršnjačke skupine su male grupe osoba gotovo identične dobi, koje učestvuju u zajedničkim aktivnostima, a povezuje ih prijateljstvo. Grupe vršnjaka najčešće se formiraju prema sličnosti u izgledu, interesima, stavovima, vrijednostima i ostalim odrednicama, a adolescentima služe kao potvrda njihovih izbora i podrška u trenucima kada je ona potrebna.

Brown (1989; prema Kiuru i sur., 2008) vršnjačke interakcije dijeli na tri razine: dijade, klike i društva. Dijada je uzajamna interakcija dvaju vršnjaka – prijateljstvo. Klike su malene grupe vršnjaka koji se druže i razvijaju bliske veze, a društva se odnose na često stereotipizirane velike skupine vršnjaka koje se baziraju na popularnosti, kao što su sportaši ili štreberi.

Pristupanje vršnjačkim skupinama adolescentima olakšava brigu o tjelesnim promjenama s kojima se susreću. Razumijevanje drugih mladih ljudi koji se nalaze u sličnoj situaciji pomaže im da lakše prihvate promjene koje im se događaju. Vršnjačka skupina služi tome da jedni drugima pokažu da prolaze kroz fazu koja ih sve pogađa jednako, da nisu abnormalni. Adolescenti se odlučuju oblačiti u određenu odjeću kako bi prikriili tjelesne razlike i prikazali se sličnima (Kaplan, 1993; prema Car, 2013a). Članstvo u skupini olakšava i shvaćanje društvenih očekivanja te prilagodbu istima. Adolescenti moraju naučiti samostalno donositi odluke i živjeti s posljedicama, no mlađe adolescente to zbunjuje. Oni se osjećaju ovisnima o svojim roditeljima jer smatraju da nemaju dovoljno samopouzdanja i kompetencija da samostalno uspiju u vanjskom svijetu. Unatoč tome, ne uživaju u toj ovisnosti zbog koje se osjećaju nemoćnima, a tu nemoć prikrivaju impulzivnim ponašanjem (Kaplan, 1993; prema Car, 2013a).

Iako se kroz ranu adolescenciju javlja povećana osjetljivost na utjecaj vršnjaka, većina mladih kroz tinejdžerske godine napreduje uz zdravu međuovisnost i s roditeljima i s vršnjacima. Treba spomenuti da ipak dio djece iz rane adolescencije zna izaći sa snažnijom orijentacijom prema vršnjacima (Fuligni i sur., 2001). Autori to nazivaju i pomalo negativnim tipom društvene orijentacije adolescenata - snažnu privrženost vršnjacima. Nekoј djeci su odnosi s vršnjacima toliko važni da bi bez razmišljanja žrtvovali vlastiti akademski uspjeh, talente i roditeljska pravila samo kako bi te odnose održali pozitivnima.

Zaključno, u usporedbi s prijašnjim generacijama, pripadnici generacije Z kraj djetinjstva i adolescencije doživljavaju u puno kasnijim godinama života. Razlozi tome su produženo vrijeme obrazovanja, a samim time i ekonomska ovisnost, no adolescenti u isto vrijeme postaju samostalniji po pitanju seksualnosti, potrošačkog mentaliteta i slobodnog vremena (Gadlin, 1978; prema Car, 2013b). Mladi su u doba adolescencije izloženi brojnim rizicima koji ih zateknu nespremljeni jer ne posjeduju vještine potrebne za nošenje s njima i posljedično, počinju se manifestirati raznoliki oblici poremećaja u ponašanju. Najbolji način za pružiti im pomoć je

kroz primjenu strategija pedagoške prevencije koja je temeljena na osnaživanju individualnosti adolescenta i jačanju zaštitnih faktora. Ono što se pokušava postići pedagoškom prevencijom poremećaja u ponašanju jest razvijanje odgovarajućih društvenih vještina, kompetencija i povoljnih modela ponašanja koji bi im pomogli u daljnjem suočavanju s izazovima (Meščić – Blažević, 2007).

3. Vršnjačko nasilje u adolescenciji

3.1. Teorijsko određenje nasilja

U *Interdisciplinarnom rječniku* (2001) nasilje se definira kao svaki nasrtaj na drugog pojedinca s ciljem nanošenja boli, patnje ili štete. Termin se također koristi i za napade na ostala živa bića i određene kategorije imovine. U znanosti se vode rasprave oko mjesta namjere u kvalifikacije nekog ponašanja kao nasilničkog – ako vozač zbog nepažnje pregazi pješaka, je li to nasilje ili nesretan slučaj; cjelovitosti definicije – premlaćivanje građana od strane policije, je li to nasilje ili nužna primjena sile; mjestu primjene – je li mučenje u kojem nema primjene tjelesne sile, a na žrtvi ostavlja trajne mentalne posljedice nasilje ili nešto drugo; sadržaja i opsega nasilja – politika koja građane vodi u siromaštvo, je li nasilje ili loša procjena. Većinski dio tih nejasnoća posljedica su pokušaja objašnjavanja novih oblika nasilja u kojima se koriste moderne tehnologije pomoću tradicionalnog koncepta nasilja koji se bazira na izravnom kontaktu. Još jedan element tradicionalnog pristupa je vjerovanje da se nasilno ponašanje rađa ponajprije u psihi nasilnika, odnosno u njegovim traumatskim iskustvima. Unatoč ispravnosti tog pristupa, treba primijetiti da su mnogi suvremeni nasilnici osobe koje su uvježbane da to rade po nalogu i ne osjećaju se odgovornima ni krivima za svoj čin. Zbog toga pojam nasilja treba proširiti kako bi se osim učenja o patologije psihe, učilo i o nasilju kao instrumentu djelovanja pojedinih društvenih skupina (Spajić-Vrkaš, Kukoč i Bašić, 2001).

Vjerujem da se svaka osoba barem jednom u svom djetinjstvu, izravno ili neizravno, susrela s nekom vrstom nasilja među vršnjacima. U prijašnjim vremenima je to bio sastavni dio odrastanja jer se smatralo da nasilje pomaže djeci da očvrstu. No, danas su stvari drugačije. Dokazano je kako učestalo izlaganje djece nasilju ne samo ne pomaže njihovom razvoju, već stvara i negativne posljedice u sferi djetetovog obrazovanja i psihičkog te fizičkog razvoja. Početak istraživanja ovog područja datira u sedamdesete godine prošlog stoljeća to u Skandinaviji. Olweus (1998: 19) kaže da je „učenik zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednoga ili više učenika.“ *Mobbing* (Danska, Norveška) je pojam koji se u Skandinaviji koristi za nasilno ponašanje, to jest odnose između nasilnika i žrtve. Postoji nekoliko značenja za tu riječ. Primjerice, u engleskom jeziku *mob* je anonimna društvena skupina uključena u zlostavljanje (Heinemann, 1972; Olweus 1973a; prema Olweus, 1998). „Izraz se često koristi i kada jedna osoba napada, zlostavlja ili muči

drugu. Iako ova uporaba nije posve primjerena s lingvističkog stajališta, u pojam napadanja („mobbing“) ili nasilništva („bullying“) važno je uključiti situaciju u kojoj jedna osoba zlostavlja drugu, kao i onu u kojoj je skupina odgovorna za zlostavljanje. Podaci prikupljeni u Olweusovoj bergenskoj studiji pokazali su da su nad 35 – 40 % zlostavljanih učenika nasilništvo provodili većinom pojedinci“ (Olweus, 1998: 18).

Susretanje s nasiljem i agresijom postao je jedan od glavnih negativnih utjecaja na mlade generacije ovog vijeka. Nasilje koje se odvija u školama tako negativno djeluje na cjelokupnu školsku klimu, ometa učenikov rad i razvoj. Takav oblik antisocijalnog ponašanja i zlostavljanja pogađa sve socioekonomske, geografske i rasne dijelove društva (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2005).

Kada govorimo o međuvršnjačkom nasilju unutar škole, ono može proizlaziti iz nekoliko različitih odnosa: nasilje učenika/ce nad učenikom/com ili skupine učenika/ca nad učenikom, nasilje skupine učenika/ca nad drugom skupinom učenika/ca, nasilje učenika/ca nad nastavnicima ili nastavnika/ca nad učenicima/cama. Najčešći oblik sukoba je upravo onaj između učenika, odnosno vršnjačko nasilje. Iako nasilje u školi prema nazivu djeluje da se događa u samoj ustanovi, mjesto sukoba ne može biti jedini relevantni kriterij za definiranje nasilja u školi jer se ono događa u učionicama, na putu prema školi ili prema domu, na stanicama javnog prijevoza te na brojnim drugim lokacijama. Imajući to na umu, nasilje u školi možemo odrediti kao bilo koju agresivnu interakciju između sudionika odgojno-obrazovnog procesa, ali samo ukoliko je ta interakcija vezana uz život škole.

Do početka 1970-ih nije bilo govora o fenomenu vršnjačkog nasilja, već se o takvom ponašanju govorilo kao o neizostavnom ponašanju tokom rasta i razvoja, odnosno prolazim obredom na putu kroz djetinjstvo. Stavovi su se počeli mijenjati 1972. godine zahvaljujući švedskom istraživaču Heinemannu (1972; prema Sesar, 2011) koji je zabilježio svoja opažanja nasilja na dječjem igralištu i proveo prvo istraživanje nasilja među školskom djecom te opisao to ponašanje kao *mobbing*. Još jedan od najistaknutijih istraživača nasilja među djecom je Dan Olweus koji je popratio Heinemannovo istraživanje i proveo vlastito ispitivanje prirode, učestalosti i dugotrajnih posljedica nasilja u skandinavskim školama, pa je tako prema njemu (1998) dijete zlostavljano kada je trajno i repetitivno izloženo negativnom tretmanu jednog djeteta ili grupe djece. Tri bitna čimbenika koja ističe u definiciji nasilništva su trajanje, negativni postupci i neravnotežan odnos snaga.

Rigby (2002; prema Sesar, 2011) smatra da se vršnjačko nasilje treba sagledati kao aktivnost koja se javlja uzduž kontinuuma težine. Isto tako smatra da nije lako postići dogovor o tome što predstavlja blage, umjerene i teške forme vršnjačkog nasilja. Djelomičan razlog tome je što posljedice nasilja mogu varirati od osobe do osobe. Kriteriji koji bi se trebali uzeti u obzir prilikom prosudbe ozbiljnosti nekog ponašanja su:

- oblik nasilnog ponašanja (blago zadirkivanje nasuprot fizičkom napadu)
- trajanje nasilja
- učestalost nasilja.

Nadalje, Rigby (2002; prema Sesar 2011) navodi da manje ozbiljno nasilje uključuje sporadično zadirkivanje, korištenje podrugljivih imena i nadimaka i situacijsko isključivanje. Ono isprva može biti neugodno, ali s vremenom može eskalirati. Ukoliko se to dogodi, onda može uključivati i ozbiljnije oblike nasilja. Vršnjačko nasilje se većinom odvija na navedenoj razini. Umjereno ozbiljno nasilje uključuje dijete koje je kroz određeni vremenski period subjekt kontinuiranih i bolnih oblika nasilja (okrutno rугanje, sistematsko isključivanje, guranje itd.). Teški oblici nasilja su posebice okrutni i intenzivni postupci, osobito ako se ponavljaju kroz neko vrijeme i jako uznemiravaju dijete koje im je izloženo. Teško nasilje najčešće uključuje ozbiljne tjelesne napade, ali teški oblik nasilja može biti i gotovo potpuno ili potpuno isključivanje iz vršnjačke skupine. Možemo zaključiti da su gore navedene razine ozbiljnosti nasilja uzete u obzir prilikom donošenja Pravilnika o kriterijima izricanja pedagoških mjera (NN, 94/2015), u kojemu Članak 1. stavak 6. kaže da se pedagoške mjere izriču prema težini neprihvatljivog ponašanja. U ostatku Pravilnika možemo pronaći da se nepoželjni oblici ponašanja dijele na lakša, teža, teška i osobito teška neprihvatljiva ponašanja. Svako ponašanje koje zahtjeva izricanje mjere povezano je s mjerom proporcionalne dimenzije. Prilikom donošenja odluke mora se voditi računa o dobi učenika, psihofizičkom razvoju i okolnostima u kojima se dijete kojem se izriče mjera nalazi.

3.2. Prikaz istraživanja o međuvršnjačkom nasilju adolescenata

Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) navode da učestalost nasilnog ponašanja među vršnjacima varira od države do države. Trend međuvršnjačkog nasilja najniži je u zemljama Skandinavije. Logično, s obzirom na to da su se oni prvi počeli sukobljavati s problemom nasilja

u odgojno obrazovnim ustanovama. Malo veći trend nasilja u školama imaju Velika Britanija i Australija, a SAD i Kanada pokazuju izrazito visoku stopu nasilništva između učenika (vidi Tablicu 1). Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (Buljan Flander i Šostar, 2010) je 2003. godina provela prvo cjelovito istraživanje u Republici Hrvatskoj o raširenosti vršnjačkog nasilja. Prema njihovim podacima 27% učenika u dobi između 10 i 14 godina izjavilo je da barem jedan oblik nasilja u školi doživljava skoro svakodnevno; 8% djece su reaktivne žrtve (nasilni su prema drugima, ali i doživljavaju nasilje), dok je također 8% učenika svakodnevno nasilno prema vršnjacima, s time da sami nisu žrtve nasilja. Što su djeca starija, to ih više ima u grupi gdje su nasilnici i žrtve, a manje onih koji su isključivo nasilnici.

Tablica 1 *Prikaz učestalosti nasilja među vršnjacima s obzorom na državu ispitivanja (prema Bilić i sur., 2012).*

DRŽAVA	UČESTALOST
Skandinavske zemlje	5-9% djece u dobi od 7 do 16 godina je redovito izloženo nasilju; 15% osnovnoškolaca je uključeno u nasilje bilo kao nasilnici ili žrtve (Olweus, 1993)
Velika Britanija	75% djece biva žrtvom nasilja tijekom jedne školske godine (Glover i sur., 2000) 10% djece u dobi od 12 do 17 godine povremeno je izloženo nasilju, a 4% biva zlostavljano svaki tjedan
Australija	10% djece u dobi od 6 do 16 godina redovito je izložen vršnjačkom nasilju, a 14% ih barem jednom tjedno doživi neki oblik nasilja (Rigby i Slee, 1991)
Kanada	54% dječaka i 32% djevojaka su nasilnici; 34% dječaka i 27% djevojaka je zlostavljano (Cragi i Peplar, 2003)
SAD	76% djece od 10 do 12 godina je bilo izloženo verbalnom nasilju, 66% ih je bilo izloženo nekom drugom obliku nasilja (Stockdale i sur., 2002) 82,3% djece između 9 i 14 godina bilo je zlostavljano barem jednom u protekla 3 mjeseca (Dulmus i sur., 2004)

UNICEF je 2004. godine proveo istraživanje u školama na području cijele Hrvatske (Pregrad, 2007; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012) i rezultati su pokazali da je 10,4% učenika bilo izloženo vršnjačkom nasilju 2 do 3 ili više puta mjesečno, dok je 33% bilo izloženo nekom obliku nasilja među vršnjacima. Ovisno o školi, broj žrtava kretao se od 4 do 21%; nasilno se ponašalo 12% učenika 2 do 3 puta mjesečno ili više; 22% učenika pokušava spriječiti nasilje i iako ih 63% kaže da im je žao i da bi htjeli pomoći žrtvi, 78% to nikada ne čini ili čini, ali samo povremeno.

Smontara (2011; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012) je proveo istraživanje u 6 srednjih škola u Zagrebu i Samoboru. Otkrio je kako djeca dvoranu za tjelesni odgoj, sanitarne čvorove i kantu doživljavaju kao najnesigurnija mjesta u školi. Postoji učenika koji svakodnevno doživljavaju nasilje: 9,3% emocionalno nasilje, 4,9% fizičko, a 7,7% seksualno uznemiravanje. 15,1% učenika svakodnevno vrši emocionalno nasilje, 8% fizičko i 8,6% učenika seksualno uznemirava druge učenike. Rezultati također pokazuju da je većina zlostavljača nasilna prema djeci unutar svog razreda. Samo 29,4% učenika potraži pomoć, 14,5% ne učini ništa, a 34,1% ih reagira agresivno.

Iz svih ovih istraživanja je vidljiva razlika u trendu nasilja i nasilnog ponašanja djece, a tu razliku možemo objasniti različitim definicijama i shvaćanjima nasilja među vršnjacima. Unatoč kulturalnim razlikama, postoje i neke pravilnosti s obzirom na spol, dob, lokaciju i vrstu zlostavljanja (Olweus, 1993; Smokowski i Kopasz, 2005; Weston, 2009; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012):

- Vršnjačko nasilje češća je pojava u školi nego na putu iz ili do škole.
- Kod dječaka se češće koristi fizička agresija, dok djevojčice posežu za verbalnom i indirektnom agresijom. Vjerojatno je to iz razloga što je djevojčicama više stalo do društvenih odnosa te one narušavaju upravo te odnose kada žele napakostiti jedna drugoj (Hanish i Guerra, 2000; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012).
- Djevojčice nasilje usmjeravaju na djevojčice, dok dječaci zlostavljaju i dječake i djevojčice.
- Određena istraživanja pokazala su da su djevojčice i dječaci zlostavljani u jednakoj mjeri, dok druga istraživanja pokazuju da su u osnovnoj školi dječaci češće žrtve.
- 50% slučajeva zlostavljanja uključuje sukobe 1 na 1, 50% uključuje više djece.
- Zlostavljanje iz osnovne škole nastavlja se u srednjoj.

- Kod dječaka zlostavljanje opada nakon 15. godine, kod djevojčica nakon 14.
- Vršnjačko nasilje prisutno je u svakoj školi, bez obzira gdje se ona nalazi (selo, grad, predgrađe).

Prema Carney i Merrell (2001; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012), nasilje među vršnjacima najčešće je među djecom od 9 do 15 godina. Rezultati prije spomenutog istraživanja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (Buljan Flander i Šostar, 2010) prikazuju da u 37% slučajeva žrtve doživljavaju nasilje od drugog djeteta iz istog razreda, u 16% je to dijete iz viših razreda, u 11% je dijete iz iste generacije, ali iz drugog razrednog odijela, a samo 3% slučajeva je to dijete iz nižeg razreda.

Prema istraživanju koje su proveli Martinjak, Korda i Ovčar (2019) u zagrebačkim srednjim školama, većina učenika i učenica ima iskustva s vršnjačkim nasiljem u virtualnom svijetu. Dodatno se pokazalo kako se s negativnim komentarima i prijetnjama na objavama žrtve češće susreće muški dio adolescenata.

Podaci koje su prikupili Ferić i Prpić (2019) također pokazuju da je većina učenika zagrebačkih srednjih škola koji su sudjelovali (N=451) u ispitivanju doživjela nasilje putem društvenih mreža, a da se aktivnosti za prevenciju nasilja provode u manje od polovine škola te da nema povezanosti između preventivnih programa i iskustva nasilja učenika u virtualnom svijetu. Zaključuju da je trend međuvršnjačkog nasilja u virtualnom obliku izrazito visok, a preventivni programi nisu efikasni.

Zanimljive podatke dobili su i Kosić Bibić i Kovačević (2018). Htjeli su istražiti zastupljenost vršnjačkog nasilja u 11 srednjih škola Sjevernobačkog okruga u Srbiji. Rezultati su pokazali sljedeće: 45% srednjoškolaca su bili žrtva nasilja u školi tijekom svog školovanja, a 13% tijekom te školske godine. Najčešća lokacija nasilja je učionica (58.1%). 55% učenika svjedočilo je nasilju u školi tijekom te školske godine. Ismijavanje i omalovažavanje uzima 71.8% slučajeva, ogovaranje i širenje laži 54.4%, a slanje uznemirujućih i uvredljivih sadržaja putem društvenih mreža 15.3%. 38% mladih smatra da ih se nasilje ne tiče, 30% izjavilo je da bi uvijek prijavili nasilje u školi, no samo 8% ih je to te godine i učinilo. 80% mladih zna kome se prijavljuje nasilje u školi, 33% ih podržava programe prevencije nasilja, a 25% podržava obuku i stjecanje komunikacijskih vještina.

Šincek, Duvnjak i Milić (2017) ispitale su psihološke posljedice nasilja putem Interneta za žrtve, nasilnike i nasilnike/žrtve. Otkrile su kako se depresija i nisko samopoštovanje javljaju i

kod žrtvi i kod nasilnika, dok stres doživljavaju samo žrtve. Skupina nasilnika/žrtvi iskazuje obje vrste uloga pa samim time se pretpostavlja da je to skupina s najviše negativnih psiholoških posljedica i djecu koja pripadaju toj skupini trebalo bi uključiti u selektivne ili inducirane preventivne programe usmjerene na smanjivanje uključenosti u virtualno nasilje, kao i posljedica.

3.3. Osobine nasilnika

Najočekivanija karakteristika koju vežemo uz nasilnika jest naravno „agresivnost prema vršnjacima, ali i odraslima (nastavnicima i roditeljima)“, kaže Olweus (1998: 42). Zlostavljači o nasilju i nasilnim sredstvima imaju puno pozitivniji stav spram ostalih učenika, naglo reagiraju i imaju potrebu dominirati drugima. Nedostaje im sućuti prema žrtvi i o sebi vrlo često imaju izuzetno pozitivno mišljenje (Olweus 1973a i 1978; Björkqvist i dr. 1982; Lagerspetz i dr. 1982; prema Olweus, 1998).

Bosworth, Espelage i Simon (2001; prema Bilić i sur., 2012) kao tipične počinitelje ističu dječake, sportaše i one popularne u razredu. Zahvaljujući dobrim društvenim vještinama uspijevaju privući djecu na svoju stranu i manipulirati njima. Visok status među vršnjacima pojačava im moć, a kada učenici primijete da im zadirivanje i omalovažavanje drugih znači odobravanje od strane nasilnika, skloni su ponavljanju istih postupaka.

Jedna grupa su nasilnici koji su arogantni i impulzivni, a uz to i ne toleriraju frustraciju. Socijalne informacije im se miješaju i vrlo često svako tuđe ponašanje interpretiraju kao neprijateljsko iako ono zapravo nije takvo. Nažalost, mnogi nisu niti svjesni da su agresivni, a nasilje vide kao najbolji način rješavanja problema (Dake i sur., 2003; prema Bilić i sur., 2012). Budući da se teško kontroliraju, njihove reakcije su grube i dramatične, pa često posežu za izravnim fizičkim napadima. Drugim riječima, kada je socijalna situacija višeznačna, nejasna, nedefinirana ili provocirajuća, ta skupina nasilnika drugima pripisuju neprijateljske namjere, doživljavaju ih kao napadače od kojih se moraju braniti (Essau i Conradt, 2009; prema Matijević, Bilić i Opić, 2016).

Nasilnike se također može prepoznati prema nekim emocionalnim karakteristikama kao što su nagle i česte promjene raspoloženja, lako se razljute, nedostaje im empatije i grižnje savjesti, emocionalno su nezreli te pokazuju nedostatak brige o drugima i za druge. Odnos s

nastavnicima i prilagodba školi im stvara neugodu, a i akademski uspjeh im rijetko biva prosječan ili nadprosječan (Sesar, 2011).

Možemo zaključiti da nasilnicima postaju mladi kojima su traumatična iskustva u ranijoj dobi izazvala loš utjecaj na emocionalni i psihički razvoj. To su djeca koja su mogu biti društveno vješta, no izabiru krivi put ka dostizanju pozornosti koje su toliko željni. Odobravanje vršnjaka ih ohrabruje i uzrokuje razvijanje dodatnih oblika neželjenih ponašanja. Kada djetetu sve životne potrebe nisu zadovoljene, ono je u riziku da počne pokazivati neželjeno ponašanje. Bitno je prepoznati koja je potreba nezadovoljena kod takvog djeteta i onda ju nekako pokušat zadovoljiti, a da to ne bude fizičkim ispadima, odnosno nasiljem.

3.4. Pomoćnici, pristaše, promatrači

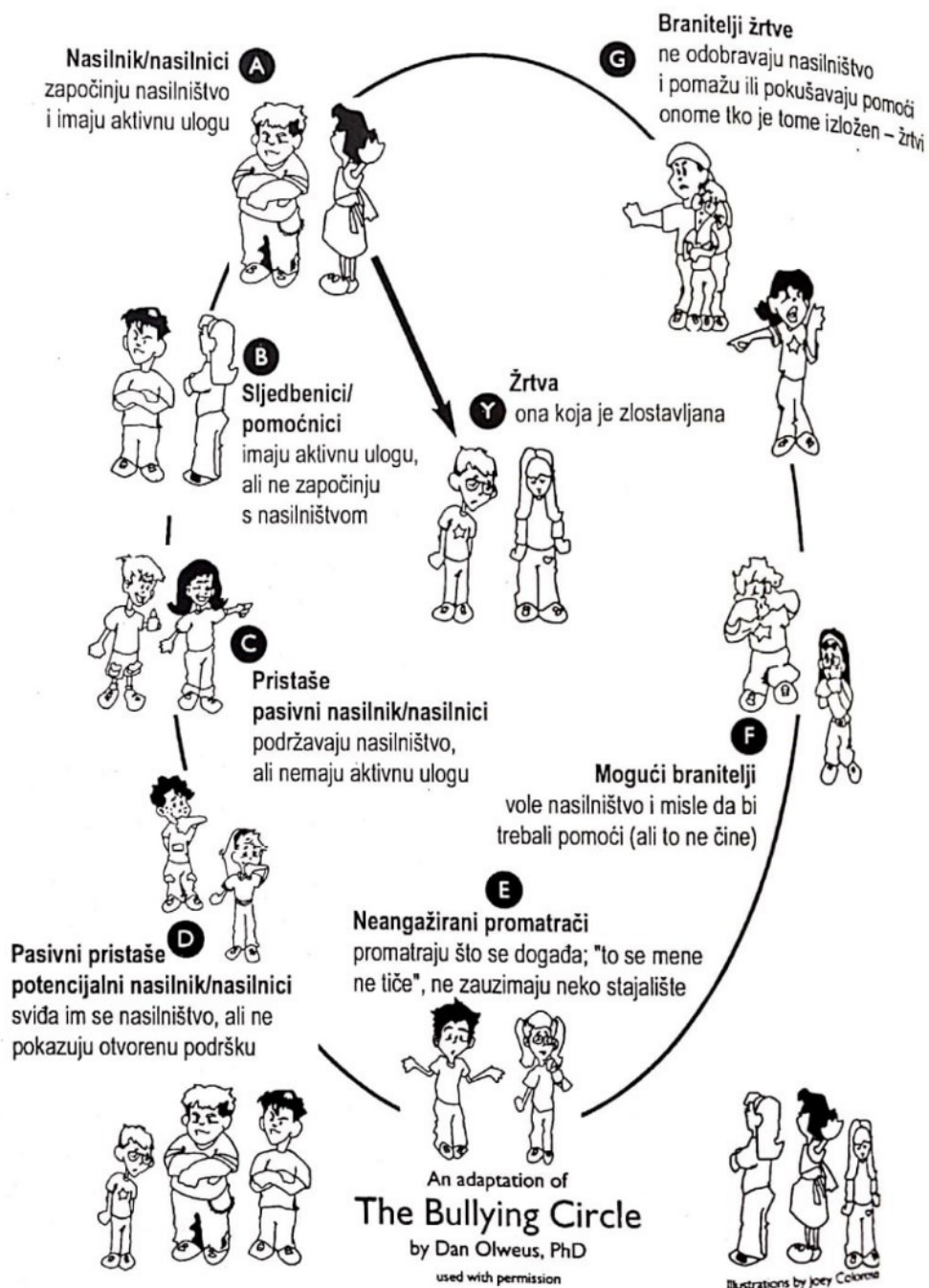
Druga skupina djece u krugu nasilja su promatrači. Oni su grupa koja ohrabruje i pomaže nasilniku u njegovim namjerama ili, kako bi se reklo, „potpaljuje vatru“. Mogu postati aktivnim članom čopora nasilnika ili mogu nezainteresirano stajati i gledati u stranu, ali oba izbora će ostaviti posljedice (Coloroso, 2004). Kada govorimo o promatračevom bodrenju nasilnika govorimo o stvaranju još veće patnje kod žrtve i poticanju antisocijalnog ponašanja koje kod promatrača može izazvati neosjetljivost na nasilje i pretvoriti ga u nasilnika. Uz to, nasilnik prestaje djelovati samostalno i dolazi do smanjenog doživljaja vlastite odgovornosti (Coloroso, 2004).

„Izostanak sankcija za nasilništvo, slom unutarnje kontrole, smanjenje osjećaja krivnje i povećanje negativnih karakteristika mete pridonosi stvaranju svjetonazora koji potkrjepljuje stereotipe, predrasude i diskriminaciju. Za uzvrat, to ometa stvaranje empatije, suosjećanja i mogućnosti zauzimanja tuđe perspektive (ulaska u tuđu kožu) kod djece – tri osnovne sposobnosti za uspješne vršnjačke odnose.

Mirno promatranje ili okretanje glave također ima svoju cijenu. Previđena ili ignorirana nepravda postaje zaraza koja inficira čak i one koji misle da mogu otići. Samopouzdanje i samopoštovanje promatrača postaje nagriženo dok se bore s vlastitim strahom od upletanja i znanjem da ne mogu učiniti ništa znači odbaciti moralnu odgovornost prema vršnjaku koji je meta“ (Coloroso, 2004; 82).

Ne postoje promatrači koji su nevini i nitko od njih ne ostaje netaknut. Najbolji prikaz promatrača i njihovog djelovanja dao je Olweus (1998) (slika 1).

NASILNIK, ŽRTVA I PROMATRAČ

Slika 1 Krug nasilništva, Olweus (1998; prema Coloroso, 2004).

Na lijevoj strani kruga su nasilnici kao početna točka, krug se odvija suprotno od kazaljke na satu, prema složenosti aktera koji se nalaze oko „izloženoga“, to jest žrtve:

A Nasilnik/nasilnici – započinje nasilništvo i dobiva aktivnu ulogu.

B Pomoćnici/sljedbenici – ne započinju nasilništvo, ali imaju aktivnu ulogu u njemu.

C Pristaše (pasivni nasilnici) – podržavaju nasilništvo, no bez su aktivne uloge.

D Pasivni pristaše (potencijalni nasilnici) – podršku ne pokazuju otvoreno, no sviđa im se nasilništvo.

E Neangažirani promatrači – promatraju i ne tiče ih se što se događa, ne zauzimaju stajalište.

F Mogući branitelji – ne vole nasilništvo i smatraju da bi trebali pomoći (no ne čine to).

Dolazimo do zadnje skupine, ujedno i jedine koja nema promatrača:

G Branitelji žrtve – ne odobravaju nasilništvo i pomažu ili pokušavaju pomoći žrtvi.

Olweusov krug nasilništva može pomoći mladima da osvijeste uloge koje preuzimaju te pokazuje drugačije načine nošenja s nasiljem. Svaki tip sudionika unaprijed je određen proživljenim iskustvima, no težnja je povećati broj branitelja (G) i potpuno ukloniti nasilnike (A).

3.5. Žrtve i posljedice nasilja

Olweus (1998) je zaključio da je slika tipične žrtve relativno jasna. Nasilje se češće pojavljuje među dječacima, pa se tako i opis žrtve ponajviše pridaje njima. Ono što treba napomenuti jest da je nasilništvo među djevojčicama manje istraženo nego ono među dječacima. Osobine žrtve su nesigurnost i plašljivost, vrlo često imaju izrazito negativnu sliku o sebi, osjećaju se glupima, neprivlačnima te im nedostaje samopoštovanja. Ako je riječ o dječacima, žrtva je gotovo uvijek tjelesno inferiornija od nasilnika. Sve žrtve su usamljene, izgubljene i odbačene, no nisu nužno i same sklone nasilnom ponašanju. Olweus ih je podijelio na dvije skupine: pasivne ili podložne žrtve i provokativne žrtve. Češći tip koji se pojavljuje su pasivne žrtve. Način njihovog ponašanja drugima ukazuje da je riječ o nesigurnim pojedincima koji neće uzvratiti budu li napadnuti. Suprotno njima, kod provokativnih žrtava postoji doza ustrašenosti, no ona je spojena s simultano agresivnim reakcijama. Takvim pojedincima je problem koncentrirati se, hiperaktivni su i kod drugih učenika izazivaju negativne reakcije.

Kako bi netko postao žrtva, nasilnik ga prvo mora primijetiti na svom „radaru“ i odrediti kao metu. Coloroso (2004) navodi kako mete mogu biti gotovo svi:

- Dijete koje je novo u naselju/školi.
- Najmlađe dijete u razredu ili školi (ujedno i najmanje).
- Traumatizirano dijete.
- Submisivno dijete (tjeskobno, povodljivo).
- Dijete čija ponašanja iritiraju druge učenike.
- Dijete koje izbjegava sukobe.
- Tiho, skromno i povučeno dijete.
- Bogato ili siromašno dijete.
- Dijete druge rase ili etniciteta.
- Dijete određenog spola ili seksualne orijentacije.
- Dijete čiju vjeroispovijest nasilnik vidi kao vrijednu prezira.
- Pametno ili talentirano dijete (ističe se).
- Nezavisno dijete koje se ne priklanja normama.
- Dijete koje otvoreno komunicira svoje osjećaje.
- Dijete s manjkom ili viškom kilograma.
- Dijete s ortodontskim aparatićem ili dioptrijskim naočalama.
- Dijete s prištićima ili aknama.
- Dijete koje se fizičkim karakteristikama razlikuje od ostatka djece.
- Dijete s psihičkim ili fizičkim teškoćama.
- Dijete koje se našlo na krivom mjestu u krivo vrijeme.

Da bismo saznali zašto djeca postaju žrtve, odgovor moramo potražiti unutar njihovih obitelji. Žrtve zlostavljanja (Dake i sur., 2005; Smokowski i Kopazs, 2005; prema Bilić i sur., 2012) dolaze iz obitelji koje su veoma kontrolirajuće i zaštitničke te znaju da je njihovo dijete povučeno i nesigurno. Takvi roditelji svoju djecu ne žele izlagati konfliktima jer smatraju da se ona ne bi mogla nositi s time i tako, osim što su previše uključeni u njihovu aktivnost, djeci uskraćuju razvoj vještina potrebnih za rješavanja problema. Znanstvenici misle da bi upravo to ponašanje roditelja moglo biti uzrok, ali i posljedica vršnjačkog nasilja. Cawson (2002; prema Bilić i sur., 2012) je u svom istraživanju otkrio da su žrtve nasilja među vršnjacima djeca koja su seksualno zlostavljana od strane roditelja (70%), djeca koja su fizički zlostavljana (60%) i ona

koja su fizički zanemarena (58%). To nam pokazuje da su upravo ona djeca koja su žrtve zlostavljanja u obitelji češće žrtve vršnjačkog nasilja.

Istraživanja su također pokazala da kratkoročne posljedice nisu jedina pojava koja mori žrtve nasilništva. Rigby (2006) prikazuje dva važna istraživanja: prvo je istraživanje proveo Olweus (1992) u Norveškoj, gdje je primijenio niz psiholoških testova sa zlostavljanom djecom do njihove 20. godine, a drugo su Farringtonova (1993) longitudinalna istraživanja u Velikoj Britaniji sa zlostavljanom djecom sve do dobi od 30 godina. Dokazali su da je samopoštovanje takvih ljudi relativno nisko i da se kod njih često manifestiraju depresivni „izljevi“. Također, Farrington ukazuje na postojanost generacijskog prijenosa – djeca roditelja koji su bili zlostavljani imaju veću vjerojatnost da će postati meta školskih nasilnika.

Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012: 273 - 274) navode kratkoročne posljedice (one koje traju tokom i kratko nakon proživljenog nasilja), a neke od njih su:

- „često (kronično) izostajanje s nastave,
- otpor odlasku na nastavu,
- slab akademski uspjeh,
- naglašeni strahovi,
- manjak samopouzdanja i samopoštovanja,
- osjećaj manje vrijednosti,
- povučенost,
- usamljenost,
- suicidalne misli,
- pretjerana osjetljivost,
- osjećaj napuštenosti,
- psihosomatski simptomi poput glavobolje, bolova u trbuhu i leđima, poteškoća sa spavanjem i ostali

Dugoročne posljedice vršnjačkog nasilja su:

- doživljaj sebe kao drugačije osobe od ostalih u društvu,
- depresija,
- anksioznost,
- smanjeno samopoštovanje,

- poremećaj u prehrani (kod djevojčica u adolescenciji),
- poremećaj koncentracije,
- osjećaj nesigurnosti u svijetu,
- nemoć zauzimanja za sebe,
- ljutnja i ogorčenost na svijet,
- naučena bespomoćnost i beznade,
- nemogućnost ostvarenja svog potencijala“.

Nasilje u školi može biti kratkotrajno ili dugotrajno, no u svakom slučaju djeluje nepovoljno na određenu djecu. Pružanje podrške kontinuirano zlostavljanoj djeci može pomoći ublažiti posljedice, ali neka djeca nisu dovoljno otporna ili nemaju nikoga da im bude emocionalna potpora. Kod pojedinaca takvo iskustvo „mučenja“ može ojačati osjećaj pravde i pomoći prebroditi patnje kojima su bili izloženi tijekom djetinjstva (Rigby, 2006).

Vrlo je bitno razlikovati uobičajene sukobe od međuvršnjačkog nasilja. Sukobi su kratkotrajni, brzo se razriješe i djeca iz njih nauče korisnu lekciju o oprost, nesporazumima i sličnim situacijama. Kontinuirano nasilno ponašanje je druga stvar. Žrtva se osjeća bespomoćno i često ne zna gdje potražiti pomoć, a nasilnik prikazuje nepoželjne oblike ponašanja zbog nezadovoljenosti vlastitih potreba. Međuvršnjačko nasilje može izazvati velike psihološke posljedice i kod žrtve, ali i kod nasilnika. Postoje različiti načini kako zaustaviti nasilništvo, a jedan od tih načina su programi prevencije nasilja koji se provode u školskim ustanovama.

4. Dokumenti i programi prevencije međuvršnjačkog nasilja u školama

„Svi stručnjaci koji rade s djecom, neovisno je li to u obrazovnim, zdravstvenim ili nekim drugim institucijama, imaju obvezu i odgovornost obavijestiti nadležne ustanove o bilo kakvom štetnom ili zlostavljajućem postupku prema djetetu. Naime, u Republici Hrvatskoj stvoren je dobar zakonski okvir zaštite djece, kako od nasilja i zlostavljanja u obitelji, nasilja među vršnjacima, tako i nasilja putem modernih tehnologija komunikacije – mobitela i Interneta, prema kojem je, između ostalog, zakonska obveza svakog stručnjaka da obavijesti nadležne institucije ako ima bilo kakva saznanja o mogućem zlostavljanju djeteta. Pri procjeni i donošenju odluke o obavještavanju nadležnih ustanova o sumnji na zlostavljanje djeteta dovoljno je da postoji opravdana sumnja na zlostavljanje, što znači da je stručnjak, čak i ako nema dovoljno informacija da bi posve bio siguran u to, dužan takvu sumnju i prijaviti. Dužnost obavještavanja nadležnih ustanova o sumnji na zlostavljanje djeteta odnosi se na sve situacije u kojima smo na neki način zaprimili informacije koje sugeriraju da je dijete zlostavljano“ (Buljan Flander i Šostar, 2010; prema Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012, 326).

U Ustavu RH djeca su posebno istaknuta kao ranjiva skupina koja ima pravo na posebnu skrb i zaštitu društva i države, te je pitanje zaštite djece obuhvaćeno mnogim pravnim aktima od kojih se ističu: Konvencija o pravima djeteta, Zakon o socijalnoj skrbi, Obiteljski zakon, Kazneni zakon, Zakon o zaštiti prava pacijenata, Zakon o pravobranitelju za djecu, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o osnovnom školstvu i Zakon o srednjem školstvu. Republika Hrvatska je potpisnica i drugih značajnih međunarodnih dokumenata na području zaštite prava djeteta, poput Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Fakultativnog programa uz Konvenciju o pravima djeteta glede uključivanja djece u oružane sukobe te Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Bilić i sur., 2012).

4.1. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi

Kao što i sam naziv govori, ovim se Zakonom uređuje djelatnost osnovnog i srednjeg obrazovanja u javnim ustanovama Republike Hrvatske. Dio tog dokumenta koji je relevantan za ovaj rad nalazimo u članku 67. gdje se donosi odluka o sigurnosti i zaštiti zdravlja u školskim ustanovama. Članak kaže da su „školske ustanove dužne:

- stvarati uvjete za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika,
- sprječavati neprihvatljive oblike ponašanja,
- brinuti se o sigurnosti učenika,
- osigurati uvjere za uspješnost svakog učenika u učenju,
- brinuti se o zdravstvenom stanju učenika i o tome obavještavati nadležnog liječnika škole – specijalistu školske medicine,
- pratiti socijalne probleme i pojave kod učenika i ne poduzimati mjere za otklanjanje njihovih uzroka i posljedica, u suradnji s tijelima socijalne skrbi odnosno drugim nadležnim tijelima
- voditi evidenciju o neprihvatljivom ponašanju učenika,
- pružati savjetodavni rad učenicima“ (NN 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20).

Također, odredbe članka 70. stavka 1. govore o obvezi zaštite prava učenika. Svi radnici (učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ostali) u školskim ustanovama obvezni su poduzimati mjere zaštite prava učenika te obavijestiti ravnatelja te ustanove o bilo kakvom kršenju tih prava, osobito ako se radi o tjelesnom ili duševnom nasilju, spolnom zlostavljanju, zanemarivanju ili izrabljivanju učenika. Ravnatelj je dužan takvo kršenje prijaviti tijelu socijalne skrbi, to jest drugom nadležnom tijelu. U stavku 2. istog članka je način ophođenja nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u poduzimanju mjere zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima, a propisuje ih ministar. U ovom slučaju je ministar na temelju toga donio Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (u daljnjem tekstu: Pravilnik).

4.2. Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima

Unutar Pravilnika kojeg je, kao što je već spomenuto, propisao ministar znanosti, obrazovanja i sporta nalaze se mnogobrojni članci vezani uz različite aspekte postupanja uslijed

zaštite prava i dostojanstva učenika. Članci se dotiču sigurnosti učenika, postupanju prilikom kršenju prava učenika, prava na neometan odgojno-obrazovni rad, zaštite podataka i dvaju cjelina na koje ću se fokusirati u sklopu ovog rada. Radi se o zaštiti prava učenika i preventivnim programima unutar ustanove.

Nedvojbeno je da školska ustanova ima zadatak osiguravanja ostvarivanja prava svih svojih učenika. Ona se ostvaruju sprječavanjem bilo kakvog oblika nasilja između učenika, između učenika i radnika školske ustanove ili između učenika i druge odrasle osobe. Uz to, povreda prava učenika mora biti prijavljena stručnim tijelima same ustanove, nadležnim tijelima izvan školske ustanove, a ta tijela su dužna postupiti prema žrtvama nasilja i kršiteljima prava tih žrtava. Ukoliko postoji sumnja da je došlo do nasilnog postupanja nad učenikom zaposlenici ustanove su, zajedno s nadležnim institucijama, dužni pokrenuti postupak zbog zaštite učenikovih prava. Naravno, postupak varira s obzirom na težinu povrede prava, no ono što je osnovno, obvezno i uvijek poželjno jest da ravnatelj ili netko od stručnih suradnika obavijesti roditelje obaju učenika o događaju koji se odigrao, kao i o mjerama koje škola poduzima. Tada netko od odgojno-obrazovnih radnika mora istražiti što se dogodilo i pokušati uspostaviti komunikaciju s učenikom nad kojim se dogodilo nasilništvo kako bi došao do više informacija i pokušao smiriti učenika. Važno je da se i žrtvi i nasilniku odmah osigura stručna pomoć. Ukoliko za time postoji potreba, također je propisano obavijestiti policiju i/ili prevesti učenika u medicinsku ustanovu prije dolaska roditelja. Članak 13. stavak 1. Pravilnika kaže: „U slučaju vršnjačkog nasilja odgojno-obrazovni radnici obvezni su organizirati razgovore, radionice ili savjetovanja za učenike s ciljem pomirenja učenika, stvaranja prijateljskog okruženja, razvoja tolerancije, poštovanja različitosti te primjene nenasilne komunikacije“. Navedeni postupci su osobito važni za održavanje kvalitetne školske i razredne klime. Obavezno je vođenje službenih bilježaka o svim poduzetim aktivnostima i mjerama. Ukoliko isti učenik ponovno bude nasilan, mora ga se uputiti na postupak procjene rizičnosti ponašanja, mentalnog i fizičkog zdravlja te obiteljske situacije. Kako bi se učestalost provedba mjera smanjila, ustanove implementiraju postojeće preventivne programe, a prema potrebama razvijaju i nove uz njihovo praćenje i vrednovanje.

U Pravilniku je opisano zakonsko uređenje preventivnih programa kao i način njihova provođenja. U članku 23. Pravilnika stoji da je škola obvezna donijeti i provoditi preventivne programe te da su oni sastavni dio godišnjeg plana i programa ili školskog kurikulumu. Oni se

moгу provoditi u sklopu bilo koje aktivnosti koju organizira škola, od redovite nastave do razrednih projekata, na roditeljskim sastancima (najmanje jedanput godišnje) gdje ravnatelj daje izvješće o stanju sigurnosti, mjera i preventivnih programa provedenih zbog zaštite prava učenika. Ustanova je također, uz suradnju nadležnih institucija, obvezna barem jednom u dvije godine održati edukaciju o pružanju prve pomoći za sve svoje odgojno-obrazovne radnike. U okviru stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnih radnika, škola je dužna barem jednom godišnje planirati i ostvariti teme vezane uz prevenciju nasilja i zaštitu učenika. Pedagog i ostali stručni suradnici moraju na kraju svakog polugodišta provesti stručnu evaluaciju provedbe preventivnih program, a upravo to kontinuirano praćenje programa bi se moglo pokazati kao ključno u rezultatima istraživanja ovog rada (NN, 132/2013).

4.3. Konvencija o pravima djeteta

„Prije prihvaćanja Konvencije o pravima djeteta, nije postojalo široko prihvaćanje temeljne veze između dobrobiti djece i snage društava u kojima žive. Zato je Konvencija tako važna prekretnica. Konvencija je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obvezuje stranke na pridržavanje njezinih odredaba te uključuje pravo nadziranja primjene u državama koje su ju prihvatile i ratificirale.

Prava djece nemaju rok trajanja. Ona su univerzalna i svezremenska. Djeca su naša budućnost, no njihova budućnost počinje sada. Svaka generacija, prilika je za stvaranje temelja za novi, bolji svijet. Prilika koju ne smijemo propustiti. Prilika da stvorimo svijet dostojan djeteta.

Dječja prava su prava kojima se štite sve osobe mlađe od 18 godina. Označavaju ono što svako dijete treba imati ili smije učiniti. Svako dijete ima pravo na obrazovanje, zdravstvenu skrb, hranu, igru, zaštitu i još mnogo toga. Dječja prava svakom djetetu trebaju osigurati mogućnost da dosegne najviše što može. Sva su prava povezana i jednako važna. Osim što nam prava pripadaju jer smo se s njima rodili, jednako je važno da poštujemo i tuđa prava“ (<https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta>).

Generalna skupština ujedinjenih naroda 20. studenoga 1989. godine donijela je odluku o usvajanju Konvencije o pravima djeteta, pravnom međunarodnom dokumentu koji priznaje i štiti prava djece širom svijeta. Potpisalo ju je 196 država, a Republika Hrvatska donijela je posebnu

odluku kojom se smatra strankom Konvencije od dana osamostaljenja (8. listopada 1991.) na temelju notifikacije o sukcesiji od bivše države.

Određbe Konvencije o pravima djeteta djetetu pružaju zaštitu od:

- tjelesnog ili psihičkog nasilja, zanemarivanja i zlorabe (članak 19. stavak 1. kaže da država stranka mora poduzeti sve potrebne zakonodavne, socijalne, upravne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika nasilja koje uključuje fizičko, duševno, zlorabu djeteta, njegovo zanemarivanje, iskorištavanje i spolno zlostavljanje, dok o njemu brine roditelj(i), zakonski skrbnik(ci) ili neka druga osoba kojoj je povjerena skrb o djetetu)
- spolnog iskorištavanja i zlostavljanja, otmice i trgovine djecom i svih drugih oblika eksploatacije djece štetnih za dobrobit djeteta (članci 34., 35., i 36. navode da će države stranke poduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile navođenje ili prisilu djeteta na nezakonito spolno iskorištavanje djeteta, spriječile otmicu i trgovinu djecom u bilo kojem obliku i zaštitile dijete od svih drugih oblika iskorištavanja)
- mučenja ili bilo kakvog drugog okrutnog ili ponižavajućeg postupka, nezakonitog otimanja slobode, a prema svakom djetetu kojem sloboda bude oduzeta postupat će se ljudski te će ono imati pravo na neodgodivu pravnu i drugu pomoć – prema članku 37. (Konvencija o pravima djeteta, 1989.)

Treba primijetiti da Zakon i pravilnici RH teže biti u skladu s odredbama konvencije te ih u konačnici dopunjavaju. Konvencija u cijelosti sadrži 54 članka, a većina njih govori o suradnji između odraslih i vlade kako bi djeca (osobe mlađe od 18 godina, prema članku 1. Konvencije) očuvala i uživala prava koja im zakonski pripadaju. Prilikom njenog donošenja važna stavka je bila njeno širenje, odnosno upoznavanje djece i odraslih s njenim sadržajem kako bi svi uspjeli razumjeti da djeca imaju prava i da moraju rasti slobodna, zdrava i sigurna.

4.4. Prevencija vršnjačkog nasilja unutar škole

U svijetu je, kao i u Hrvatskoj, početkom stoljeća pokrenut velik broj programa s namjerom prevencije nasilnog ponašanja među djecom školske dobi, no mnogi od njih nisu potkrijepljeni znanstvenim činjenicama o tome zašto točno dolazi do nasilja (Farrington i sur.,

2008; prema Velki i Ozdanovac, 2014). Temelj djelotvornog provođenja programa su senzibilnost i spremnost odraslih da preuzmu odgovornost i budu poduzetni. Problem se treba na vrijeme identificirati, a intervencija mora biti precizno isplanirana kako bi na djecu utjecala pozitivno te ih usmjerila prema prihvaćanju društveno prihvatljivom stilu života. Tako djeca uviđaju da žive u društvu u kojemu nasilje nije dobrodošlo i da je u interesu sustava odgoja i obrazovanja prvenstveno njihova dobrobit (Zloković, 2004; prema Velki i Ozdanovac, 2014).

„Otkad je u hrvatske škole uveden prvi program prevencije nasilja među djecom „Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja“, nastao je cijeli niz školskih programa, ali zbog nedostatka sustavne evaluacije nije poznato jesu li i koliko programi i aktivnosti doprinijeli smanjivanju nasilja u školama. Različite udruge i institucije također su ponudile programe prevencije, koji su uglavnom bili usmjereni prema edukaciji odgajatelja, nastavnika, socijalnih radnika, liječnika i policije. No, usprkos svemu učinjenom osjeća se nerazmjer između poduzetih aktivnosti i porasta nasilja jer statistički pokazatelji upozoravaju na stalni porast nasilnih ponašanja mladih.

U izvješću pravobraniteljice za djecu za 2009. godinu navodi se da je broj prijavljenih slučajeva nasilja u obrazovnim ustanovama za školsku godinu 2006./2007. bio 1,699, za 2007./2008. 2,160, a za 2008./2009. 2,264. Radi se samo o prijavljenim slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

U istom izvješću bilježi se porast pedagoških mjera. U osnovnim školama izrečeno je 2007./2008. 14,437 kazni, a godinu kasnije 17,228. Stanje u srednjim školama još više zabrinjava. Tako je školske godine 2007./2008. izrečeno 76,309, a 2008./2009. 93,332 stegovne mjere“ (Bilić i sur., 2012, 368 - 369).

U periodu od školske godine 2009./2010. do posljednjih godina količina izrečenih pedagoških mjera počela se drastično smanjivati, što ukazuje i na smanjenje učestalosti nasilnog ponašanja u školama (Gelenčir, 2018.). Tako se primjerice broj izrečenih mjera u srednjim školama 2016./2017. spustio na 23,647. Neke mjere nisu niti mogle biti izrečene nakon 2015. jer su prestale postojati objavom Pravilnikom o kriterijima izricanja pedagoških mjera. Primjera radi: pisana opomena, usmena opomena i opomena postale su – opomena (Gelenčir, 2018).

Pod primarnom prevencijom podrazumijeva se proaktivni pristup prevenciji nasilja prije no što do njega dođe. Može se ostvariti razvojem pozitivnih vrijednosti i pružanjem potpore djeci, ali i njihovim roditeljima (podizanje svijesti roditelja, djece i odgojno-obrazovnih

djelatnika o raširenosti i zaustavljanju nasilja unutar ustanove i van nje). Pollack i Sundermann (2001; prema Bilić i sur., 2012) ističu da je važno uspostaviti efikasnu i aktivnu suradnju svih uključenih u odgoj i obrazovanje djece kako bi odgojno – obrazovne ustanove postale sigurno i zdravo utočište za odrastanje. Neki od načina provođenja primarne prevencije su poticanje pozitivnog roditeljstva, stvaranje povezanosti među vršnjacima te podrška nastavnicima koji su izloženi visokoj razini stresa.

Kada primarna prevencija ne pomogne, odnosno učenici i dalje pokazuju nasilno ponašanje, moraju se poduzeti pojačane mjere. Sekundarna prevencija odnosi se na pomoć djeci koja pripadaju rizičnim skupinama, onima koji pokazuju agresivno ponašanje i imaju potrebu za intenzivnijom potporom. Aktivnosti sekundarne prevencije baziraju se na ponovnom učenju, no ovaj puta na način koji je prilagođen potrebama skupine koja uči. Vrlo je važno točno identificirati učenike koji imaju potrebu za pojačanom podrškom, a isto toliko važno je precizno analizirati oblike neželjenog ponašanja pa na osnovi tih analiza planirati prikladne intervencije.

Pedagozi i psiholozi imaju značajnu ulogu u sekundarnoj prevenciji te svoju pozornost moraju usmjeriti na rad s učenicima koje su žrtve, no i inicijatori nasilja. Prvi instinkt djece koja su žrtve nasilja je obratiti se nastavnicima, stoga moramo istaknuti i njihovu ulogu u prepoznavanju problema i pokretanju procesa zaštite te djece. Sekundarna prevencija uključuje:

- rad s učenicima koji su počinili nasilje (kontrola i smanjenje nasilnih oblika ponašanja, regulacija emocija, samokontrola)
- rad s djecom koja su žrtve (jačanje samopoštovanja i osjećaja osobne vrijednosti, zauzimanje za sebe)
- pomoć roditeljima (savjetovanje i jedne i druge strane u sukobu)

Tercijarna prevencija nasilja odnosi se na najteže slučajeve, na one učenike koji pokazuju vrlo intenzivne poremećaje u ponašanju te im je neophodna individualna pomoć i potpora. Cilj je zaustaviti ponavljanje nasilja i ublažiti negativne posljedice. Fokus mora biti na razvijanju društvenih vještina i podržavanju željenog ponašanja, no i na sprječavanju nasilnog (Bilić i sur., 2012).

4.4.1. Programi prevencije nasilja u školama RH

Prvi program prevencije nasilja među djecom u Republici Hrvatskoj znan kao „**Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja**“ napravljen je prema preporukama Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, a provodi se od 2003. godine. Svake se godine prilagođava zahtjevima u školstvu te naglasak stavlja na preventivno djelovanje u području nasilja, ovisnosti i drugih oblika autodestruktivnog ponašanja, a glavni cilj mu je ostvariti ili poboljšati suradnju između škole, učenika, roditelja i ostalih nadležnih tijela i institucija. Djecu i mlade se pokušava informirati o svim oblicima nasilja i podučiti ih kako reagirati ako se nađu kao sudionik nekog sukoba. Slobodno vrijeme im treba biti ispunjeno pozitivnim sadržajima kao što su sportske aktivnosti ili kreativne radionice, u odgojno – obrazovnim ustanovama mora postojati jasno istaknut znak da je to mjesto nulte tolerancije na nasilje, a poželjan je i „sandučić povjerenja“ u kojeg bi djeca mogla anonimno uputiti prijave o nasilnom slučaju kojeg su doživjeli ili kojem su svjedočili (Vlada RH, 2004; prema Velki i Ozdanovac, 2014).

Ured UNICEF-a u Hrvatskoj također od 2003. godine provodi projekt „**Za sigurno i poticajno okruženje u školama**“ u koji se dosad priključila 301 škola. Prema rezultatima istraživanja javnog mišljenja koje je provela agencija Plus (Pregrad i sur., 2007; prema Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009) građani su se izjasnili da su zaštita djece od zlostavljanja i zanemarivanja te kvalitetno obrazovanje imperativ za dobrobit djece. Ciljevi ovog programa su:

- povećati svijest o problemu nasilja kod djece, roditelja, svih školskih zaposlenika i cijele lokalne zajednice
- povećati razinu znanja o mehanizmu djelovanja u školi
- stimulirati spremnost na promjene i akciju kod svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa
- razviti sustav potpore i zaštite djeci koja trpe nasilje i djeci koja pokazuju nasilno ponašanje
- uključiti sve sudionike odgojno-obrazovnog procesa u mehanizam promjena ponašanja i stvaranja pozitivne školske klime
- osigurati da projekt bude kontinuiran i održiv
- provoditi evaluaciju projekta sa stajališta učinka i koristi za djecu (www.unicef.org/croatia)

Projekt se bavi isključivo vršnjačkim nasiljem i ima dvije komponente: preventivnu i intervencijsku. Preventivna se odnosi na identifikaciju nasilnih oblika ponašanja, razlikovanje sustavnog zlostavljanja i sukoba među vršnjacima uzrokovanih neznanjem djece da se pomire i promjene u percepciji nasilnih oblika ponašanja, a intervencijska osigurava snalaženje u slučaju nasilnog ponašanja, osnivanje grupa podrške i slično. UNICEF je za potrebe ovog projekta dodatno educirao mentore koji su zapravo stručnjaci s dugogodišnjim iskustvom u organizaciji i provedbi programa prevencije u školama. Projekt funkcionira kroz pedagoške radionice i predavanja za nastavnike koje vode spomenuti mentori (Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009). Zanimljivo je da u početku većina novca koju je UNICEF prikupio za provedbu projekta stigla od donacija građana (čak 44%), no tijekom godina provođenje mnogobrojne tvrtke su podržale program tako da se njihov udio u financiranju projekta popeo na prvo mjesto. Stanje iz 2010. godine pokazuje da tvrtke pokrivaju 55,86% financiranja projekta, građani 29,73%, Vlada RH 11,25% i ostala događanja („fundraiseri“) 3,16% (www.unicef.org/croatia).

MZO (2020) navodi još neke programe i projekte koji se provode u ustanovama odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske u svrhu prevencije nasilja.

- **Program „Rastimo zajedno“.** Osmišljen od strane Agencije za odgoj i obrazovanje, a ima potporu Ureda UNICEF-a za Hrvatsku.

- **CAP program** (akronim za Child Assault Prevention). To je program primarne prevencije nasilja kojem je cilj ohrabriti djecu u sprječavanju napada od strane vršnjaka, nepoznate ili poznate starije osobe. Specifični ciljevi su kvalitetno informiranje i poučavanje djece kako bi smanjili njihovu ranjivost i izloženost raznim oblicima nasilja, poticanje lokalne zajednice na prevenciju nasilja i poticanje obrazovne ustanove na sustavan pristup rješavanju problema nepoželjnih oblika ponašanja između vršnjaka. Adolescenti su rizična skupina kada govorimo o nasilju i zlostavljanju, pa su specifično za njih osmišljene TeenCAP radionice. One uključuju raspravu o osobnim sigurnosnim pravima, vrstama napada i efikasnim strategijama za snalaženje u potencijalno opasnim situacijama (<http://www.udrugaroditelj.kpk.hr/cap-program-prevencije-zlostavljanja-djece-sp-907134761/opcenito-o-cap-programu/129-cap-program>).

- **Program medijacije.** Nositelj programa je Forum za slobodu odgoja.

- **Sigurnost na Internetu** program je edukacije mladih o opasnostima na koje mogu naići u virtualnom svijetu. CARNET je nositelj projekta.

4.4.2. Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama RH za razdoblje 2020. – 2024.

„Uz poguban utjecaj na kvalitetu života i razvoj pojedinaca i zajednica (npr. obitelji, razreda), nasilje uzrokuje i značajne financijske štete jer dovodi do niza izdataka u zdravstvu, socijalnoj zaštiti i pravosuđu. Fang i sur. (2012.) utvrdili su da troškovi SAD-a po djetetu – žrtvi nasilja iznose od 98.000,00 do 210.000,00 dolara. Uz to, izloženost nasilju otežava ili onemogućuje produktivno i uspješno obavljanje niza aktivnosti, što dovodi do nemjerljivih indirektnih troškova, usporavanja ekonomskog razvoja društva, socijalne neravnopravnosti i drugih nepovoljnih posljedica (Butchart i sur., 2008.). „Žrtve nasilja najčešće bivaju izolirane te se bore s problemima kao što su otuđenost, depresija i nedostatak socijalne kompetencije, što znatno otežava ili potpuno onemogućuje bilo kakav daljnji socijalni kontakt, a dovodi do nemogućnosti nošenja s dnevnim teškoćama, gubitka povjerenja u sebe, samopoštovanja, opće depriviranosti, nemogućnosti skladnoga i kvalitetnoga osobnog rasta i razvoja, a samim time i nemogućnosti kvalitetnog življenja i žrtve i njezine obitelji, partnera i djece. Ovo predstavlja posebno složen problem jer se tako posljedice nasilja prenose ne samo na ostale članove obitelji, nego i na sljedeće generacije“ (Žilić i Janković, 2016: 71).

S obzirom na raznovrsne razorne posljedice nasilja, njegova je prevencija zakonski, etički i ekonomski imperativ. Svrha i smisao ovog dokumenta je u operacionalizaciji prevencije nasilja u hrvatskim školskim ustanovama, definiranjem mjera i aktivnosti koje će u sinergijskom djelovanju nadležnih tijela državne uprave, školskih ustanova, nevladinih organizacija i drugih dionika pridonijeti najboljoj mogućoj zaštiti svih dionika odgojno-obrazovnoga sustava od svakog oblika nasilja. Važnost zaštite djece i mladih od svakog oblika nasilja naglašena je u mnogim međunarodnim i nacionalnim dokumentima i propisima“ (MZO, Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama, 2020: 2).

Plan je napravljen pod povjerenstvom za koje su izabrana 23 člana među kojima su pedagozi, psiholozi, ravnatelji, predstavnici sindikata i škola, predstavnika UNICEF-a, pa čak i učenici. Ciljevi koji su navedeni se osim modifikacije zakonskog okvira svode na sustavno skupljanje podataka o programima prevencije nasilja koji se provode u školama i poboljšavanje njihove kvalitete.

U proračunu je osiguran iznos od 27 milijuna kuna za provedbu samog Akcijskog plana (2020. – 2024.), a ukoliko bude potrebno, dodatna sredstva se mogu povući iz EU fondova (<https://mzo.gov.hr/vijesti/donesen-je-akcijski-plan-za-prevenciju-nasilja-u-skolama/3470>).

Prvi je cilj Akcijskog plana unaprijediti je državni zakonski okvir i uskladiti ga za prevenciju nasilja te usvojiti Povelju o nenasilju na nacionalnoj razini na osnovi koje će svaka škola kreirati kodeks ponašanja koji se temelji na empatiji i određuje zajednički sustav vrijednosti koji promiče podržavajuću školsku klimu i nenasilje. Drugi je cilj sustavno evidentirati i obrađivati podatke koji se tiču prevencije nasilja u školama. To se, među ostalim, planira postići izmjenom digitalnog Obrasca za evidenciju nasilja u odgojno-obrazovnome sustavu, edukacijom odgojno-obrazovnih radnika o važnosti i načinu prikupljanja spomenutih podataka, izradom zasebnog i jedinstvenog obrasca za izvještavanje timova za krizne intervencije te kreirati sustav prikupljanja podataka o provođenju programa prevencije usmjerenih na sve pojavne oblike neprihvatljivog ponašanja. Cilj broj tri odnosi se na poboljšavanje kvalitete preventivnih programa, praćenja preventivnih programa i povećavanje broja verificiranih programa ili projekata vezanih uz prevenciju nasilja. Četvrti cilj učenicima, učiteljima i roditeljima/skrbnicima osigurava sustavne mjere podrške u prevenciji nasilja u školama. Cilj pod brojem pet bi trebao školama osigurati pretpostavke za ostvarenje nulte tolerancije na nasilje. Posljednji, šesti, cilj je provedba medijske kampanje o važnosti prevencije nasilja u školama u koju bi trebalo uključiti relevantne javne osobe i osigurati kvalitetnu medijsku promidžbu (Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama, MZO, 2020).

4.4.3. Preventivne mjere na razini škole

Kada se radi o prevenciji unutar pojedine ustanove, u ovom slučaju škole, ciljana skupina su svi učenici te ustanove bez fokusa na one koji su se prethodno pokazali kao nasilnici ili žrtve. Propisanim mjerama žele se razviti procesi i kreirati uvjeti koji će pridonijeti smanjenju nasilja u školi kao cjelini.

Nakon što je škola donijela odluku da želi učiniti nešto po pitanju prevencije nasilništva, organizira se školski sastanak kojem bi trebali prisustvovati školski odbor te predstavnici roditelja i učenika. Cilj je izraditi opći i dugoročni plan djelovanja te određene škole, a kako bi on bio dovoljno razrađen i konkretan potrebno je ostaviti dovoljno vremena za diskusiju o mjerama koje su primjerene za provedbu unutar te škole.

Kako je Olweus (1998) već dokazao da je u školi dvostruko veći broj slučajeva zlostavljanja nego na putu do nje i od nje do doma, jedna od jednostavnih ali najefikasnijih mjera jest uvođenje nadzora za vrijeme školskih odmora. Odrasli nadzornici bi posebnu pozornost

trebali obratiti na rizičnija područja kao što su svlačionice, toaleti i igrališta. Oni u svakom trenu moraju biti spremni na brzu i odlučnu intervenciju u trenutku zlostavljanja vođeni pravilnom *umiješati se radije prerano nego prekasno*.

Dobar način zaštite i podrške zlostavljanim učenicima koji su povučeni u sebe i žele ostati anonimni je SOS telefon ili već spomenuti „sandučić povjerenja“.

Jako bitna stavka u planu mora biti kvalitetna suradnja s roditeljima. Roditeljima se mora omogućiti broj raznovrsnih načina komunikacije između njih i škole te ih je potrebno upoznati sa situacijom i pozvati ih na sudjelovanje u radu na problemu.

Ovaj rad zahtjeva konstantnu uključenost i zanimanje. Kako bi se te stavke osigurale, poželjno je sastaviti grupe nastavnika za razvoj društvenog okruženja u školi. Sudjelovanje u sastancima tih grupa može pomoći i nastavnicima koji se vrlo malo susreću s nasilništvom jer se situacija može promijeniti u bilo kojem trenutku. Nastavnici međusobno mogu voditi rasprave o poteškoćama na koje nailaze i rezultatima koje postižu, razmjenjivati korisne informacije i procjenjivati uspješnost provedenih mjera (Olweus, 1998).

4.5. Uloga i mogućnosti pedagoga

Opis pedagoga se kroz relativno kratku povijest pedagogije kao znanosti neprestano mijenjao, dopunjavao i precizirao. Prvotno je bio viđen kao školski administrativni pomoćnik, zatim pokretač pozitivnih promjena, središnji dio unutarnjeg razvoja škole, a na kraju je postao bezuvjetni stručni potencijal suvremene škole. Transformacija shvaćanja uloge školskog pedagoga za sobom povlači i adekvatne kompetencije za učinkovito ostvarivanje nove uloge. Kompetencije su zapravo karakteristike, znanja i kvalifikacije potrebne pedagogu kako bi put ka ostvarenju stručno-pedagoških ciljeva škole bio uspješan te kako bi se u školi unaprijedila kvaliteta pedagoškog mehanizma. Pet glavnih kompetencija školskog pedagoga su: osobna, stručna, razvojna, socijalna i akcijska (Staničić, 2005). „Rezultati empirijskog istraživanja poželjnih kompetencija portretiraju školskog pedagoga kao stručnjaka koji dobro poznaje didaktički aspekt odgojno-obrazovnog procesa, zna potaknuti suradnike na kvalitetniji doprinos, uspješno uvodi inovacije u pedagoški rad škole, održava dobre međuljudske odnose, iskren je, otvoren, uviđavan i spreman dati stručni savjet“ (Staničić, 2005: 35).

Djeci je vrlo važno imati podršku i povjerenje u odrasle kako bi se uspjeli otvoriti i s njima podijeliti što ih tišti, bilo da se radi o roditeljima ili školskom osoblju. Trenutna tema nam

je uloga pedagoga pa ćemo iz tog razloga ostati u sferi školskog osoblja. UNICEF-ovo istraživanje (Pregrad, 2007; prema Bilić i sur., 2012) pokazalo je kako se 91% žrtava nasilja nekome povjeri, no zabrinjava nas onih 9% koji ne kažu ništa. Još jedno istraživanje Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (Buljan Flander i Šostar, 2010; prema Bilić i sur., 2012) otkriva da se 39% djece koja su doživjela nasilje za pomoć obraća roditeljima, 38% prijateljima, 14% nikome, 13% bratu ili sestri, a samo 11% obraća se nastavniku.

Prema Cohn i Canter (2003; prema Bilić i sur., 2012), dvije trećine učenika smatra da se škole nedovoljno trude u sprječavanju nasilja među vršnjacima, četvrtina nastavnika ne vidi ništa loše u vršnjačkom nasilju, a do intervencije dolazi u samo 4% slučajeva.

Kako bi suvremena uloga pedagoga u školi bila jasnija, pogledat ćemo definiciju M. Mušanovića. *„Po njegovu mišljenju su osnovne funkcije razvojne djelatnosti školskog pedagoga sljedeće: operativna (neposredni rad na pripremi i odvijanju pedagoške djelatnosti kao što su planiranje, koordinacija, praćenje, evaluacija i sl.), studijsko-analitička (kontinuirano, cjelovito, osmišljeno i znanstveno utemeljeno praćenje odgojno-obrazovnih i drugih procesa u svrhu vrednovanja ostvarene kvalitete i njezino unapređivanje), informativna (stalna analiza potreba sudionika odgojno-obrazovnog procesa za informacijama te zadovoljavanje tih potreba stvaranjem kvalitetnoga informacijsko-dokumentacijskoga sustava), instruktivna (poučavanje i usavršavanje subjekata odgojno-obrazovnoga procesa — učenika, učitelja, roditelja, stručnih suradnika, ravnatelja i dr.), savjetodavna, terapijska i supervizijska (rad na specifičnim razvojnim i životnim problemima djece, skupina djece i profesionalnim potrebama učitelja), istraživačka (stjecanje spoznaja o promjenama i inovacijama što će pridonijeti kvaliteti razvoja djece, učitelja i ustanove u cjelini te načinima ostvarivanja promjena) i normativna (standardizacija organizacije, tehnologije i izvedbe rada — razvoj odgovarajućih normi, procedura i protokola za stručno i kvalitetno obavljanje radnih zadaća te diseminaciju iskustava.*

Načela djelatnosti školskog pedagoga su: stručna autonomija ili monopol na ekspertno mišljenje (pod uvjetom da je školski pedagog obrazovani i licencirani stručnjak), prožimanje samostalnog i timskog rada (koji omogućuje usklađenu i pravodobnu primjenu raznovrsnih ekspertnih znanja u vođenju razvojnih procesa i otklanjanje separatističkih težnji pojedinih struka), interdisciplinarni i multidisciplinarni pristup razvojnoj pedagoškoj djelatnosti (temeljeno na prihvaćanju teorijskih spoznaja razvojno-humanističke paradigme odgoja i obrazovanja te holističko-ekološkog shvaćanja djeteta i njegova razvoja kao polazišta stručnog

rada), sustavski pristup pojavama i procesima (kao temeljnom uvjetu razvoja grupnih normi i motivacije za učinkovite promjene), zaštita privatnosti i osobnosti svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa te ostvarivanje prava na neometano učenje“ (2002; prema Staničić, 2005: 39-40).

To sve zapravo znači da je pedagog tu kako bi cijeli proces odgoja i obrazovanja unutar škole držao na okupu. On je tu kako bi nastavnicima pomogao u nepoznatim ili neočekivanim situacijama kao što je rješavanje problema vršnjačkog nasilja. Pedagog je spreman savjetovati nastavnike te im pomoći u osposobljavanju i stručnom usavršavanju, napraviti pripremu za ostvarenje programa odgojno-obrazovne ustanove, izravno se uključiti i sudjelovati u odgojno-obrazovnom procesu, pratiti i vrednovati procese. prikupljati informacije koje su korisne za uspješni tijek odgojno-obrazovnog procesa te brinuti o dokumentaciji vezanoj uz razvoj i napredak učenika.

Svi ti zadaci su stručno-pedagoške, administrativne i organizacijske naravi pa tako uz pedagoga u njihovom rješavanju sudjeluje i drugo pedagoško osoblje s naglaskom na ravnatelja, druge stručne suradnike (psiholog, logoped i drugi) i nastavnike (Staničić, 2005).

Školski pedagog mora konstantno voditi brigu o trenutnom stanju u školi. Zbog mogućih problema ili promjena bitno je da redovito provodi razne situacijske analize i ispituje potrebe škole u kojoj radi. Njegov je zadatak analizirati stanje između učenika istih ili različitih razrednih odjela, odnos različitih generacija, ali i provjeravati zadovoljstvo roditelja i nastavnika. U bilo kojem trenutku mora biti spreman pružiti savjet ili podršku bilo kojem sudioniku odgojno - obrazovnog procesa. Pedagoško djelovanje podrazumijeva i provedbu istraživanja na temelju kojih može inicirati školu na implementaciju programa za koje smatra da su potrebni. Pedagog može djelovati u smjeru boljitka ustanove u obliku planiranja ili održavanja programa stručnog usavršavanja – i za sebe i za ostale obrazovne djelatnika. On mora biti oslonac i pomoć, istinski 'univerzalni stručni alat' školske ustanove.

5. Stavovi

Ponašanje čovjeka ovisno je o mnogim čimbenicima, no svim ljudima je zajedničko da je ono uvjetovano upravo njihovima stavovima. Ako nam je stav pojedinca ili društvene grupe poznat, može nam pomoći u predviđanju njihovih postupaka. Stav je permanentna organizacija osjećajnih, perceptivnih i spoznajnih procesa u odnosu na aspekt (Krech i Crutchfield, 1976; prema Borić i Tomić, 2012), odnosno ponavljajuća pojava pozitivnog ili negativnog reagiranja na neki objekt (Čudina i Obradović, 1975; prema Borić i Tomić, 2012). Petz (2005) tvrdi da je stav stečena i stabilna organizacija pozitivnih ili negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu koja je razmjerno trajna i stabilna u vremenu. Haddock i Mayo (2012; prema Kozjak Mikić, 2005) s druge strane stav definiraju kao cjelokupnu vrijednosnu procjenu nekog objekta koja se temelji na kognitivnih, emocionalnim i bihevioralnim informacijama.

Razlikujemo socijalne i osobne stavove. Osobni stavovi definirani su karakterom pojedinca npr. stav prema roditeljima, prijateljima ili nekom predmetu, dok su socijalni stavovi zajednički određenoj skupini ljudi (Rott, 1990; prema Borić i Tomić, 2012).

Problem nastaje kada se stavovi formiraju na nedovoljnoj količini objektivnih informacija, čime se stvaraju stereotipi. Stavovi i s njima povezan sustav uvjerenja čine temelje naših doživljaja stvarnosti. Utjecaj stavova može se razmatrati i na njih se može djelovati tek ako ih se upozna (Dulčić, 2009).

„Stavovi su često otporni na promjene, o čemu svjedoče još uvijek prisutne teškoće u vezi s rasnom i spolnom diskriminacijom. Najvažniji razlog teškoći u mijenjanju stavova je njihov funkcionalni karakter, jer služe kao ustaljeni standardi koji omogućavaju da ocjenjujemo različite i brojne situacije“ (Kretch i Cruthfield, 1976; prema Borić i Tomić, 2012; 79).

5.1. Pristupi stavovima i njihovo mijenjanje

Strukturalnim pristupom dobivamo uvid u odnose stavova s drugim konceptima te nam nudi načine kako ih koristiti za predviđanje određenih ponašanja (Pennington, 1997; prema Lemut, 2012). Pennington (2001) razlikuje tri komponente koje čine strukturu stava: afektivnu, bihevioralnu i kognitivnu, odnosno, ABC model strukture stava (affect, behaviour, cognition). Afektivna (A) komponenta čini osjećajni odnos osobe prema objektu stava. Ukoliko se objekt

doima privlačnim, taj odnos biti će emocionalno pozitivan. Ako se objekt doživljava odbojno, taj odnos biti će emocionalno negativan. Složenost A komponente ovisi o mogućnosti vezanja određenih osjećaja uz neki objekt. Uz određene objekte ljudi mogu vezati samo osnovne emocije poput ugone ili neugode, dok spram drugih objekata osobe gaje puno kompleksnije emocije (zavist, suosjećanje itd.). Bihevioralna (B) komponenta odnosi se na tendenciju djelovanja u odnosu na objekt. Pozitivan stav uključuje spremnost da se objektu pomogne ili da ga se zaštiti, dok negativan stav uključuje izbjegavanje ili napad na objekt stava. Kognitivna (C) komponenta odnosi se na znanja i uvjerenja koje osoba ima o objektu stava.

Prema Penningtonu (2001), funkcionalni pristup implicira da stavovi djeluju povoljno na dobrobit pojedinca tako što obavljaju četiri funkcije: funkciju prilagodbe, spoznajnu funkciju, funkciju samoizražavanja i funkciju obrane ega.

Funkcija prilagodbe odnosi se na mjeru u kojoj stavovi dopuštaju nekoj osobi da postigne željeni cilj i izbjegne neugodu. Ova funkcija služi kako bi se povećalo zadovoljstvo, a smanjila kazna ili bol.

Spoznajna funkcija usredotočuje se na informacije koje osoba posjeduje o fizičkom i društvenom svijetu. Uz pomoć ove funkcije svijet nam postaje predvidljivije mjesto te nam stavovi omogućuju brže i lakše procjenjivanje određenih situacija.

Funkcija samoizražavanja odnosi se na ljudsku potrebu pričanja o sebi kako bi drugi doznali što želimo ili osjećamo.

Funkcija obrane ega podrazumijeva da stavovi ljudima mogu služiti kao obrana od njih samih. Pozitivni stavovi prema nama samima pomažu nam održati samopoštovanje.

Prema Petzu (2005), proces promjene stavova može se gledati kao ponovno formiranje stavova u promijenjenim uvjetima. Čovjek se ne rađa s njima, već ih stvara i izgrađuje doživljenim životnim iskustvima – u granicama svojih psihičkih i fizičkih mogućnosti. Možemo zaključiti da će stavovi koje imamo biti uvjetovani našim njegovanjem ili zanemarivanjem trenutaka koje proživimo i koji na nas utječu. Prema tome, određeni stavovi koje smo izgradili ranije u životu mogu se sukobiti s iskustvima koja doživimo kasnije. Tada se naši stavovi moraju izbalansirati, stari padaju u zaborav i na njihovu se mjestu razvijaju novi.

6. Metodologija empirijskog istraživanja

6.1. Tema istraživanja

Tematika ovog istraživanja usmjerena je na ispitivanje različitih dimenzija stavova srednjoškolskih pedagoga o programima prevencije nasilja. Plan je utvrditi njihovo stručno mišljenje o provedivosti i kvaliteti implementacije preventivnih programa koji se provode u Republici Hrvatskoj i na kakve prepreke nailaze prilikom provedbe tih programa.

6.2. Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje zadovoljstva i iskustva srednjoškolskih profesora o provedenim programima prevencije nasilja.

6.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jest utvrditi smjer stavova srednjoškolskih pedagoga o provedenim programima prevencije nasilja.

6.4. Istraživačka pitanja

Imajući na umu cilj istraživanja, postavljeno je pet osnovnih istraživačka pitanja:

1. Koji smjer stavova iskazuju sudionici istraživanja o provedenim programima prevencije nasilja?
2. Kakvi su stavovi srednjoškolskih pedagoga o učestalosti i uzrocima sukoba koji dovode do nasilja i kako se oni reflektiraju u preventivnim programima?
3. Poznaju li sudionici različite vrste preventivnih programa e kako se oni realiziraju u nastavnoj praksi?
4. Kako sudionici istraživanja procjenjuju učinkovitost navedenih programa i njihovu uspješnost ovisno o dobi učenika?

5. Imaju li sudionici istraživanja iskustvo pozitivne promjene stanja u školi nakon provedbe i koje su preporuke za poboljšanje i napredak?

6.5. Postupci i instrumenti istraživanja

U ovom su istraživanju podaci prikupljeni kvalitativnom metodom, odnosno koristi se polustrukturirani intervju. Ispitanicima su se postavljala neka unaprijed određena pitanja otvorenog tipa, no održana je ravnoteža između formalnog intervjuja i svakodnevnog razgovora te su evidentirane ostale misli i opažanja ispitanika koja se izričito ne odnose na postavljena pitanja.

6.6. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja je neprobabilistički namjerni. Stupljeno je u kontakt s osam (N=8) pedagoga iz različitih srednjih škola unutar grada Zagreba starosti između trideset i šezdeset godina. Radni vijek sudionika kreće se od četiri godine staža do dvadeset i šest godina staža. Objašnjena im je svrha istraživanja i način njegove provedbe, na što su pristali. Izričito je napomenuto da će se svi prikupljeni podaci koristiti isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada.

6.7. Način obrade podataka

Rezultati su obrađeni hermeneutičkim postupcima i prikazani deskriptivno bez mogućnosti generalizacije na populaciju.

6.8. Način provođenja istraživanja

Istraživanje je bilo planirano provesti uživo i to putem polustrukturiranih intervjuja. S obzirom na izbijanje COVID-19 pandemije, interakcija između istraživača i sudionika prilagođena je situaciji te su intervjui bili provedeni telefonski (njih pet) ili putem video poziva (dva intervjuja). Jedan sudionik inzistirao je da intervju bude proveden uživo, a prije, tijekom i

nakon razgovora poštovale su se sve preventivne mjere za prevenciju zaraze (mjerjenje temperature, socijalna distanca i nošenje zaštitnih maski).

Nakon što je dogovorena formu teorijskog i empirijskog dijela istraživanja, započeto je sastavljanje pitanja za sami intervju. Nakon realizacije svih osam intervjuja, napravljena je obrada podataka prikazanu u rezultatima istraživanja ovog rada. Zaključci ovog istraživanja prezentirani su na osnovi tih rezultata.

7. Rezultati i analiza istraživanja

Rezultati dobiveni ovim istraživanjem podijeljeni su prema istraživačkim pitanjima na koja se traže odgovori. Potrebno je napomenuti da je provedeno cijepljenje podataka kako bi identiteti sudionika istraživanja ostali anonimni.

7.1. Smjer stavova pedagoga spram provedenih programa prevencije nasilja

Prvo pitanje služilo je kao način ispitivanja trenutnog (ne)zadovoljstva školskih pedagoga raznim obilježjima programa prevencije nasilja koji se provode. Tu je cilj bio osvrnuti se na općenitu osmišljenost preventivskih programa i na osobne stavove prema metodama koje se koriste. Vrlo čest odgovor (N=6) bio je da su pedagozi zadovoljni prepoznavanjem važnosti preventivnih aktivnosti, no zbog pretrpanosti administrativnim poslovima ne stižu odraditi sve što bi htjeli. Što se tiče sadržajnog opsega programa, tu dolazimo do suprotstavljajućih odgovora. Neki od sudionika (N=2) smatraju da su programi koje raspisuje ministarstvo preveliki, odnosno, da se radi o kampanjama u kojima žele obuhvatiti sve, a zapravo se ne postigne ništa. Čak misle da dolazi i do kontraefekta kod suzbijanja problema u ponašanju jer djeca dobiju informacije koje su im dosad bile strane i moguće je da će ih shvatiti na krivi način. Drugi (N=3) smatraju da se velikim programima postiže kvalitetan učinak jer poruke koje se žele prenijeti dolaze do velikog broja učenika i prate ih kroz ostatak života.

„Ma meni se sviđa cijela ideja tih programa, al' ja imam toliko papirologije u ovoj školi da uz najbolju volje ne mogu obaviti onoliko radionica koliko bi htjela. To se sve na kraju svodi na popunjavanje e-dnevnika o provedbama, al' to fakat ne izgleda onako kako bi trebalo izgledat.“ (SI1)

„Ja sjedim u tom uredu i osamdeset posto radnog vremena meni ode na administraciju. Pogotovo sad u devetom mjesecu kad moram popunjavat plan i program.“ (SI3)

„Kad bih bar imala još jednu kolegicu uz sebe za sve, stiglo bi se mnogo toga obaviti. Psihologinja mi uskoči u pomoć tu i tamo, al' ona ima neke svoje druge brige.“ (SI8)

„Pa gledajte ja sam protiv, ovaj, tih velikih programa. To su kampanje. Počelo je s onim Plavim telefonom, Zelenim telefonom pa 'ajmo sad svi pričat o tome, 'ajmo svi pričat o učenju.

Mi često puta s tim takozvanim preventivnim programima djecu potičemo da naprave nešto što im ne bi palo na pamet napraviti.“ (SI6)

„Sve što možemo spriječiti, ne liječimo ili kako je već ono narodno, al' to je stvarno istina. Bilo kakva prevencija di ih se senzibilizira, di im se osvijesti nekakvo neprimjereno ponašanje, bilo što što osjete i di im se daju alati kako se boriti protiv nasilja mislim dobrim i korisnim. Ako ne u konkretnom trenutku, sigurno će im tijekom života dobro doći.“ (SI7)

Pitanje broj dva je bilo vezano uz kvalitetu implementacije i provedbe preventivnih programa u školama. Troje (N=3) sudionika izrazilo je potrebu za edukacijom nastavnog osoblja i stručnih suradnika za provedbu samih programa. Jedan od sudionika (N=1) spomenuo je da se prije uvođenja određenog programa treba obaviti procjena primjenjivosti tog programa u toj specifičnoj školi jer nisu svi programi sveobuhvatni. Četvero sudionika (N=4) reklo je da im unutar ustanove nedostaje stručnog osoblja za kvalitetnu provedbu programa prevencije. Dvoje sudionika (N=2) smatra da provedba ne može biti na najvišoj razini zbog prevelikog broja razrednih odjela, a jedan sudionik (N=1) kazao je da stiže odraditi sve što je u planu jer se izvrsno slaže s drugim stručnim suradnikom te ustanove. Međusobno su podijelili zadatke provedbe preventivnih programa, stoga jedan od njih obavlja individualne razgovore, dok se drugi bavi radionicama.

„Svakako je važna kvaliteta implementacije programa u školi, što jako ovisi o ljudima koji ga planiraju provoditi u školi i resursima koja imaju. Važno je da provoditelji, u našem slučaju mi stručne suradnice budemo dovoljno educirane u tom određenom području jer učenici primijete ako nismo u nekom području dobri i da ne poznajemo materiju. Kolegica psihologinja i ja procijenimo je li neki određen program primjenjiv u radu s našim učenicima ili ne te tada odlazimo na edukaciju i krećemo s provedbom u školi. Važno je to procijeniti jer uvesti program i provoditi ga samo da se provodi i nije baš obećavajuće.“ (SI2)

„Trebaju uključiti nastavnike u neku edukaciju na supervizijskoj razini gdje će se oni naći u situaciji s problematičnim učenikom da vide kak' se trebaju nositi s tim.“ (SI3)

„Mi smo jedna ogromna škola i imamo preko tisuću učenika u 30-40 razrednih odjela. Teško je uopće interno dogovoriti tko će svoj toj djeci držati radionice jer nastavnici većinski time opterete mene i kolegicu.“ (SI5)

„Pa ne znam evo, mi stvarno imamo dosta dobre uvjete. Od tehničkih do tako tih osobnih. A sad, što se vremena tiče... Uvijek može više za neke stvari. Mi Vam se podijelimo na način da jedna od nas radi više individualne razgovore, jedna više radionice.“ (SI7)

Odgovori koje smo dobili pokazuju nam da su sudionici općenito zadovoljni prepoznavanjem važnosti provedbe programa prevencije nasilja, no imaju problem s njihovom implementacijom. Vremenske mogućnosti koje imaju im ne dopuštaju da odrade sve na najvišoj razini kvalitete pa nažalost uvijek jedan dio njihovih zadataka ispašta. To češće bivaju upravo preventivni sadržaji jer resorno ministarstvo školama određuje vremenske rokove za planiranje i stvaranje drugih dokumenata, a programi prevencije samim time padaju u drugi plan. Problemi se također javljaju zbog nedostatka stručnog osoblja te preuzimanja programa koji nisu sveobuhvatni i neprimjenjivi su u određenim školama. Kada pogledamo sve zajedno, pedagozi smatraju da je sadržaj propisanih programa relativno kvalitetan, no način njihove primjene mora se bolje isplanirati uzimajući u obzir dosadašnje nedostatke.

7.2. Stavovi pedagoga o učestalosti i uzrocima vršnjačkih sukoba

Sljedeće pitanje, treće po redu, bilo je istražiti koji su najčešći uzroci vršnjačkih sukoba koji kulminiraju nasiljem. Dano je mnoštvo različitih odgovora, no svi sudionici imali su i nekolicinu zajedničkih. Tako su se svi sudionici (N=8) složili da su neki od najčešćih uzroka sukoba međusobno nerazumijevanje učenika, neprihvatanje različitosti i postojanje određenih društvenih predrasuda. Dobiveno je i nekoliko pojedinačnih odgovora (N=1) na ovo pitanje, a to su: krađa, sukobi ljubavne prirode, nemogućnost verbalizacije emocija i loše suočavanje sa stresom. Troje (N=3) ispitanika kao jedan od uzroka nasilja predstavilo je pasivno online provociranje (postavljanje raznih fotografija ili izjava po društvenim mrežama) koje kod dječaka eskalira u fizičko nasilje, a kod djevojčica dolazi do verbalne svađe ili prekida prijateljstva.

„Uzroci sukoba između učenika mnogu biti razni, od međusobnog nerazumijevanja i neprihvatanja različitosti, preko predrasuda raznih, različitih razmišljanja o istim stvarima, ljubavne prirode i slično.“ (SI2)

„Uf, tu ni sama ne mogu sve znati ali više-manje je to nerazumijevanje tuđih potreba, odnosi među vršnjacima, neadekvatne strategije suočavanja sa stresom i tak... Teškoće u verbalizaciji vlastitih emocija možda isto.“ (SI3)

„Uzrok mi je uvijek težak za ustanoviti jer to uvijek budu banalni odgovori koji na kraju nisu ni pravi uzrok tom sukobu, ali sigurna sam njihovo međusobno nerazumijevanje igra veliku ulogu. Desi se tu i tamo koja krađa, ali zasad se nije ništa veliko ili vrijedno nije ukralo pa nismo morali zvat nadležne organe.“ (SI1)

„Najveći problem je širenje tko zna kakvih informacija po onom Instagramu. Oni tamo vještaju slike s valjda tuđim partnerima ili kaj već pa to vide i dožive kao provokaciju. A da ne pričam drugi dan u školi kakav to spektakl bude. Sve to skupa onda vodi tučnjavi kod dečki, a cure se ne obračunavaju toliko fizički koliko se posvađaju i prestanu družiti.“ (SI4)

Nadalje, zadatak je bio istražiti najčešće oblike nasilja koji se pojavljuju u odgojno-obrazovnom procesu. Skoro svi sudionici ovog istraživanja (N=6) odgovorili su na isti način. Trenutno je, prema njihovoj percepciji, cyberbullying najučestaliji oblik vršnjačkog nasilja u srednjoj školi. Prvi odgovor (N=1) koji se razlikovao bio je usmjeren prema verbalnom nasilju kao najčešćem obliku nepoželjnog ponašanja u školi, dok je drugi odgovor bio da u njihovoj školi još nije bilo slučajeva nasilja, odnosno, da sudionici nitko nije prijavio nijedan tokom njenog radnog staža u toj školi. Moderna vremena donijela su nove mogućnosti socijalizacije i samim time otvorila vrata mnogim prednostima, ali i problemima koje oni donose. Iako su ljudi, u ovom slučaju učenici srednjoškolske dobi, putem interneta povezani no ikad, istovremeno se sve više i više razilaze. Prethodna rečenica možda zvuči paradoksalno, ali ona to nije. Razlog tome je činjenica da su svi učenici konstantno na mreži i mogu komunicirati u bilo kojem trenutku, no skrivaju se iza kulise koju im pruža Internet. Dok „surfaju“, njihovo ponašanje može biti dijametralno suprotno onom načinu ponašanja koje prezentiraju uživo i upravo tu dolazi do problema. Djeca se međusobno zadirkuju preko poruka, rade lažne profile preko kojih šire neistine i slično tome.

Osim cyberbullyinga, javljaju se i verbalno i fizičko nasilje. Prema nekim sudionicima (N=4) verbalni i fizički sukobi usko su povezani sa cyberbullyingom koji ih zna potaknuti, no događaju se puno rjeđe nego prije. Također, neki (N=2) su spomenuli postojanje emocionalnog,

seksualnog, kulturalnog i ekonomskog nasilja protiv kojih se konstantno bore raznim radionicama.

„Oblici nasilja su grubo podijeljeni na verbalno i fizičko nasilje, a postoje još podskupine kao što emocionalno, seksualno, kulturno i ekonomsko nasilje. Mislim da ima najviše verbalnog nasilja, bar što se tiče učenika naše škole. Sve više i više su se nasilna ponašanja prebacila u online svijet gdje se stvarno mogu naći okrutne stvari što mladi jedni drugima pišu i objavljuju.“ (SI2)

„Mislim mi nemamo baš takvih situacija, stvarno nemam šta prijaviti u školi. To su velika djeca već, gimnazijalci. Nemamo toga, ali razgovaramo o svemu.“ (SI7)

„Glavni problem su Facebook, Whatsapp i ostale mreže di se oni non-stop čuju i di si tipkaju. Ovaj kaže ovo, ona kaže ono... Znaju mi doći do ureda i svašta ispričati pa često ispada da je ta konverzacija samo na razini tračeva. Misle da se dobro poznaju, no jedna osoba se prek' Interneta može ponašati skroz drukčije od onog kak' se ponaša uživo.“ (SI8)

„Da, primijetila sam u zadnjih par godina da ima manje fizičkih obračuna u školi. Ne mogu tvrditi zašto je to tako, ali pretpostavljam da se to pretočilo u ovo virtualno zadirkivanje.“ (SI4)

Prema prikupljenim podacima, u suvremeno doba jedan se oblik nasilja počeo isticati u gomili, a to je cyberbullying. Iako nalazimo pokoji odgovor koji spominje javljanje drugih oblika nasilja, većina se složila da se učestalost fizičkog zlostavljanja smanjila jednako koliko se učestalost cyberbullyinga povećala. Iz toga se može zaključiti kako se nasilje još uvijek javlja u jednakoj mjeri, samo je promijenilo formu. Budući da su se odgovori na ova pitanja međusobno nadopunjavali i preklapali, možemo se složiti s tvrdnjama pedagoga da su programi koji se bave prevencijom nasilja putem Interneta trenutno mnogo potentniji i primjenjiviji. Tome shodno, budući programi prevencije možda bi se trebali širiti u tom smjeru jer društvo se mijenja iz dana u dan i ono što je vrijedilo jučer ne mora vrijediti sutra.

7.3. Poznavanje različitih vrsta preventivnih programa i načini njihove realizacije

Svrha idućeg pitanja bila je saznati vrste preventivnih programa koji se provode u školama u kojima rade naši ispitanici i tko sve sudjeluje u njihovoj provedbi. Prilikom dobivanja povratnih informacija odmah se moglo primijetiti da se kod svih sudionika (N=8) javio jedan zajednički odgovor. Svi provode preventivne radionice u kojima često znaju izvesti igru uloga, odnosno, učenici se nađu u situaciji gdje se moraju staviti u tuđe cipele i uvidjeti drugačiju perspektivu. Ako se slučaj pokaže kritičnim, neki od sudionika (N=3) posežu za individualnim razgovorima, dok ostali (N=5) provode individualne savjetodavne razgovore prema potrebi ili zahtjevu učenika. Određeni ispitanici (N=2) vjeruju da djeca poruke mogu najlakše i najkvalitetnije preuzeti iz iskustvenog učenja.

Dobiveni odgovor bio je da svi sudionici (N=8) sudjeluju u provedbi preventivnih programa njihovih škola, no nastavnici se u nekima uključuju više, a u nekima manje. Dvoje (N=2) sudionika izjasnilo se da nastavnici svaljuju sav teret preventivnih aktivnosti na njih i eventualne kolege stručne suradnike. Nastavnici od pedagoga očekuju da će doći i održati predavanje na satu razrednog odjela „*ako stignu i ako je to uopće potrebno*“ (SI4). Većina škola naših ispitanika (N=7) rado poziva različite goste i udruge u svrhu održavanja preventivnih predavanja ili radionica, dok je jedna od sudionica (N=1) rekla da su imali negativna iskustva s vanjskim suradnicima i da to više ne prakticiraju. Pod tim negativnim iskustvima smatra se kašnjenje na dogovorene termine i nedovoljno razrađene radionice koje se učenicima nisu svidjele, odnosno, okarakterizirali su ih lošima jer „*iz njih nisu izvukli nikakvu pouku, ništa novo nisu naučili*“ (SI3).

Što se tiče uključivanja roditelja u sam proces prevencije nasilja, mnogi ispitanici (N=5) tu mogućnost ne vide kao korisnu ili izvedivu, dok manjina sudionika (N=2) misli da bi se to moglo izvesti kada bi se programe prilagodilo da budu puno sveobuhvatniji. Jedna sudionica (N=1) nam je rekla da roditelje rado pozivaju na radionice i razgovore, a oni se često i odazovu. Svi oni (N=8) imaju kvalitetnu suradnju između roditelja i ustanove, ali programi prevencije nasilja „*nisu pretjerano popularni kod roditelja i samim time im ne daju previše važnosti u svojim užurbanim životima*“ (SI4).

„U našoj školi, sukladno Preventivnoj strategiji škole, provode se razne aktivnosti, od preventivnih predavanja, radionica, grupnih i individualnih razgovora, rada s roditeljima na

temama o kojima razgovaramo i s mladima, kazališne predstave, vršnjačka edukacija i sl.. Obilježavanjem raznih važnih datuma posvećenih prevenciji nasilja također osmišljavamo različit program gdje se uključuju i nastavnici i učenici škole. Tematski smo trenutno najviše usmjereni na prevenciju online nasilničkih ponašanja kao i seksualnog nasilja, bilo u obitelji, internetu ili mladenačkim vezama.“ (SI2)

„Ja osobno provedem one aktivnosti koje smo prethodno isplanirali, a to su mnoge radionice i predavanja s učenicima. Individualni razgovori obavljaju se u onim situacijama di su neophodni jer nisu baš zahvalni što se tiče vremena. (...) Trudim se nekako sve uklopiti u raspored, ali ima jako puno razreda i teško mi je obići sve. Bilo bi jako dobro kad bi se neki od nastavnika odlučili više surađivat u tim radionicama.“ (SI6)

„Osim mene i kolegice psihologinje, razrednici provode vlastite planirane aktivnosti na satovima razrednog odjela, a znamo i ugostiti vanjske suradnike i udruge tu i tamo pa oni izvedu neku svoju radionicu il' predavanje.“ (SI1)

„U provedbi programa najčešće sudjelujem ja kao pedagoginja, a u poneke aktivnosti se uključuju i vanjski suradnici s kojima surađujemo na određenim projektima i programima.“ (SI2)

„Roditelji su znali biti prisutni na nekim sastancima, ali prema meni trebali bi postojati puno sveobuhvatniji programi. Nije to još to. Generalno je suradnja s roditeljima dobra s obzirom na veličinu škole, no uvijek postoje neki pojedinci. Ali to je onda već neka problematika, tema za sebe.“ (SI5)

7.4. Procjena učinkovitosti programa prevencije i njihova uspješnost s obzirom na dob djeteta

Sljedeći zadatak bio je otkriti primjećuju li sudionici oscilaciju učinkovitosti pojedinih programa s obzirom na dob učenika i odgovori koji su pristigli bili su sljedeći. Petero (N=5) ispitanika odgovorilo je da ne mogu procijeniti učinkovitost s obzirom da nemaju sustav evaluacije prema dobi, a dvoje (N=2) ispitanika izjavilo je da misle kako starija djeca (dob trećeg i četvrtog razreda srednje škole) bolje procesuiraju ono što im se kaže jer imaju izgrađene

stavove i zreliji su od učenika prvih i drugih razreda. Jedan sudionik (N=1) rekao je da je puno lakše utjecati na djecu mlađe dobi i da bi za njih trebalo razraditi programe primjerene uzrastu, dok starija djeca imaju zreliju percepciju i sami shvaćaju neke stvari.

Neki su potom izjavili (N=3) da se kod djece izrazito primjećuje podloga preventivnih programa koja je napravljena u osnovnoj školi. Ovisno o kvaliteti te podloge, preventivni rad s učenicima je vrlo individualno specifičan. Neki učenici već znaju neke stvari i koja je uloga pedagoga u školi, dok neki misle „*da se pedagogu ide kad si napravio nešto šta se ne smije*“ (SI5).

„Stvarno Vam to ne mogu točno reći, ne pratimo baš učinkovitost prema uzrastu. Svi su oni nama srednjoškolci.“ (SI7)

„Evaluacija učinkovitosti programa prema uzrastu, da. Iskreno, to bi poprilično komplicirano, a ovako od oka radije ne bih procjenjivala.“ (SI8)

„Pa definitivno stariji učenici bolje reagiraju zbog te neke zrelosti u koju polako ulaze, ali opet je sve to dosta individualno.“ (SI3)

Dobiveni rezultati nam pokazuju da svi sudionici kao preferiranu vrstu provedbe programa biraju radionice. To je iz razloga što istovremeno mogu uključiti velik broj učenika, a i u samim učenicima se budi zanimanje i znatiželja kada se izvode interaktivni sadržaji. Spomenute radionice provode pedagozi, a pozitivno je i to da se u većini škola uključuju i nastavnici, kao i gostujući suradnici ili udruge. Kvalitetna suradnja između različitih ustanova vrlo je važna za međusobno dijeljenje iskustava i znanja. Suprotno tome, pojedini sudionici su se požalili da im nedostaje suradnje nastavnika što može utjecati jako negativno na cjelokupnu provedbu preventivnih sadržaja. Pedagozi nemaju beskonačno mnogo vremena i na učiteljima je da prihvate dio odgovornosti kako bi se u njihovom razredu održala pozitivna i poticajna nastavna klima. Individualni razgovori provode se u principu samo dok se za njima javi potreba, no ponekad to može biti prekasno. Svakako bi se više pažnje trebalo pridati radu s individualnim učenicima prije no što dođe do pojave nepoželjnih oblika ponašanja.

Reakcije većine učenika na programe variraju s obzirom na njihovu dob. Oni starijeg uzrasta (trećeg ili četvrtog razreda) su stekli dovoljno iskustva da i sami mogu zrelije percipirati određene informacije koje im se predaju. Uz spomenutu većinu učenika javljaju se pojedinci koji

se ne uklapaju u taj odgovor. Razlog tome je nekvalitetna podloga preventivnih programa koju su dobili tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. Uočljivo je da to stvara zapreke kod daljnjeg razvoja učenika jer se s njima mora krenuti od samog početka. Također se može primijetiti da velik broj sudionika spominje probleme s uključivanjem roditelja u proces preventivnog djelovanja. To nam pokazuje da roditelji ne predaju veliku važnost vlastitom preventivnom djelovanju prilikom komunikacije s djetetom, već smatraju da to mora odraditi škola bez njihove suradnje. Razumljivo je da su i oni vremenski ograničeni zbog zaposlenosti, no veći problem je u krivom shvaćanju cijelog koncepta preventivnog djelovanja. Ono se mora ubaciti u sve krugove djetetove socijalizacije kako bi postalo učinkovito, stoga bi se i roditelje trebalo na neki način educirati o tome.

7.5. Iskustvo promjene stanja u školi nakon provedbe programa prevencije te preporuke za poboljšanje i napredak

Pretposljednje pitanje kao cilj imalo je ustanoviti pomak u učestalosti i intenzitetu nepoželjnih oblika ponašanja kod djece koja su prošla kroz postupak nekog od preventivnih programa. Slično prethodnom pitanju, dva odgovora (N=2) bila su da je promjene u intenzitetu i učestalosti nasilnog ponašanja teško primijetiti jer se provodi jako puno neverificiranih programa koji nemaju znanstvenog utemeljenja. Isto toliko sudionika (N=2) vidi pomak, odnosno, pad trenda nasilnog ponašanja u njihovim školama kroz prethodnih par godina. Neki od komentara (N=3) bili su da se nasilje svake godine događa u jednakoj mjeri, no oni učenici koji dobiju intervenciju u velikoj većini slučajeva prestaju pokazivati nasilne oblike ponašanja. Zanimljiv je i odgovor (N=1) kojim sudionik tvrdi da se pojavnost nasilnog ponašanja smanjuje ukoliko se preventivne programe provodi kontinuirano, a ne samo da se zadovolji forma.

„S obzirom da radim u gimnaziji gdje nije prisutno nasilje kao u nekim drugim srednjim školama, mogu reći da se može vidjeti pomak u učestalosti i načinu nasilničkog ponašanja. Najveći problem su kod nas online nasilna ponašanja, koja stvarno pokušavamo prevenirati što više i reagirati u onim situacijama kada ipak dođe do nasilničkog ponašanja. S obzirom na sve naše napore, smanjuje se broj takvih ponašanja kroz prethodne godine.“ (S12)

„Ponovno, jako teško mi je odgovoriti na to. Osim mene, znam i za još neke kolegice koje provode radionice koje nisu zapravo znanstveno utemeljene i onda je tu problem obaviti nekakvu evaluaciju. Fali nam više verificiranih programa za koje bih onda mogla reći da su uspjeli ili nisu.“ (SI8)

„Događa se nasilno ponašanje svake godine u više-manje istoj mjeri, ali oni koji dobiju intervenciju rijetko ponavljaju nasilno ponašanje.“ (SI1)

„Ako se ti programi provedu kako spada, kontinuirano i smisljeno, onda naravno da ima manje sukoba. To Vam ja mogu potvrdit iz prijašnje škole u kojoj sam radila. (...) A sad, ako se programi provedu samo pro forma, da si ljudi stave plusić, onda to nema smisla niti koristi.“ (SI6)

Posljednjim pitanjem pažnja naših ispitanika usmjerena je na promišljanje o budućem razvoju preventivnih programa. Svrha tog pitanja saznati je kakve modifikacije bi oni, kao stručnjaci na kojima leži praktična provedba preventivnih programa, napravili na trenutnim programima ili kako bi ih unaprijedili. Ovdje je prikupljen velik broj različitih odgovora od kojih su neki spomenuti i nekoliko puta. Prvo će svi biti navedeni, a kraj njih prikazani sudionici koji su određene karakteristike procijenili kao najpotrebnije za implementaciju u trenutne programe prevencije nasilja. To su, redom:

- a) osuvremeniti programe aktualnijim multimedijским materijalima (SI7),
- b) povećati broj verificiranih programa (SI2, SI8),
- c) prilagoditi programe veličini i vrsti škole (SI1, SI3, SI5, SI6, SI8),
- d) prilagoditi programe dobi učenika (SI1, SI2, SI4, SI7, SI8),
- e) razraditi programe s vodećim stručnjacima (SI2, SI5, SI6),
- f) osigurati materijale da programi budu brzo primjenjivi (SI3, SI4, SI6, SI8),
- g) djeci predstaviti programe prevencije već od predškolske dobi (SI1, SI5),
- h) programe prevencije provoditi kontinuirano i temeljito (SI1, SI2, SI3, SI4, SI6, SI8),
- i) stručne suradnike pedagoge rasteretiti u smislu administrativnog dijela posla (SI1, SI3, SI4, SI7, SI8),
- j) povećati broj stručnih suradnika u ustanovama odgoja i obrazovanja (SI1, SI2, SI3, SI8),

- k) u programe uključiti edukaciju nastavnika (SI2, SI4, SI5, SI7),
- l) ohrabrivati i poticati stručne suradnike na vlastito usavršavanje (SI5, SI7).

Najčešće iskazan prijedlog su temeljitost i kontinuiranost prilikom izvođenja programa. To je prema našim sudionicima osnova koju treba poštivati ukoliko se želi postići napredak u smanjenju trenda nasilnog ponašanja unutar ustanova odgoja i obrazovanja, ali i izvan njih.

Nakon tog odgovora slijede tri prijedloga kojima su pridali veliku važnost, a to su smanjenje administrativnog dijela posla pedagoga te prilagođenost programa uzrastu učenika i veličini i vrsti škole.

Potom se javlja nekoliko sudionika koji žele povećanje broja stručnih suradnika u ustanovama, edukaciju nastavnika povezanu s programima prevencije te materijale koji se mogu brzo primijeniti u slučaju potrebe za intervencijom.

Troje sudionika reklo je da se programi moraju prije implementacije razraditi s vodećim stručnjacima iz područja odgoja i obrazovanja.

Malen broj sudionika složio se da se u škole treba uključiti više znanstveno utemeljenih programa prevencije nasilja, da se djecu mora upoznati s tim programima već u najranijoj dobi i da država mora poticati stručne suradnike na vlastito usavršavanje.

Također je dobiven i prijedlog koji ističe potrebu za suvremenijim i aktualnijim multimedijским sadržajima koji su primjereni novim generacijama.

„Trebalo bi pedagoge rasteretiti u smislu papirologije kako bi imali više vremena za rad s djecom i provedbu programa kojima se želi smanjiti nasilje. Ili zaposliti dodatne stručne suradnike, naravno.“ (SI1)

„S programima treba početi dobro i temeljito još od vrtića. Raditi kontinuirano, sustavno. Poučiti djecu da sama mogu prepoznati vlastite emocije.“ (SI5)

„Nama Ministarstvo znanosti i obrazovanja stvara ogroman pritisak jer ako napraviš bilo šta krivo, ti si kriv. Oni nas moraju ohrabrivati i poticati na vlastito usavršavanje, moraju nas štiti.“ (SI7)

„Ima fakat malo verificiranih programa, pogotovo onih koji su primjereni dobi. Trebalo bi ih biti više, ali da budu razrađeni sa stručnjacima i da nam uz to daju materijale koji su nam brzo dostupni u bilo kakvoj situaciji.“ (SI8)

„U programe se mora uključiti nastavnike i educirati ih na supervizijskoj razini, prikazat im situacije i objasniti kako se i oni mogu nositi s njima. Pa da budu spremni, je l'. Osim toga, i vlastito educiranje i stručno usavršavanje je važno. Za nastavnike i za nas pedagoge. To bi se isto sve uvrstiti u neki program.“ (SI4)

„Dalo bi se osuvremeniti te programe koje nam daju na županijskim vijećima. Ako već prikazujemo video materijale, mogli bi onda to biti i neki malo aktualniji i tako. Makar je evo počelo lagano s tom Školom za život.“ (SI7)

Možemo uočiti različite odgovore na ova pitanja. Neki sudionici tvrde da vide smanjivanje trenda nepoželjnog ponašanja u proteklih nekoliko godina, dok drugi tvrde da je učestalost nepoželjnih ponašanja konstantna, samo se mijenjaju oblici. Takve odgovore možemo pripisati individualnim profilima određenih škola i vidimo potrebu za specifikacijom i pažljivim izborom programa koji će se ubuduće provoditi u tim školama. Rezultati koje smo dobili također nam govore da učenici koje se provede kroz intervenciju u većini slučajeva prestanu pokazivati znakove nepoželjnog ponašanja, a to potvrđuje važnost individualnog razgovora kao oblika primarne prevencije. U slučaju da se razgovori provode češće, možda kod nekih učenika nikada ne bi ni došlo do pojave nasilnih oblika ponašanja.

Zahvaljujući dobivenim odgovorima, lako je istaknuti najvažnije prijedloge za poboljšanje trenutnih programa. Kao što je već bilo spomenuto u prethodnim pitanjima, bitno je prilagoditi programe profilu ustanove. Škole se razlikuju prema broju učenika i učenica, zastupljenosti određenog spola i drugim faktorima koji se trebaju uzeti u obzir prilikom osmišljavanja programa. Vidimo da su pedagozi preopterećeni administrativnim dužnostima, pa bi bilo dobro kada bi se u škole dovelo više stručnih suradnika educiranih o načinima primjene određenih programa. Poželjno je poslušati želje sudionika ovog istraživanja, jer na temelju njihovog iskustva moguće je poboljšati učinkovitost preventivnih programa.

8. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi smjer stavova srednjoškolskih pedagoga o provedenim programima prevencije nasilja. U njemu je sudjelovalo osam (N=8) pedagoga/pedagoginja iz različitih gimnazija i strukovnih srednjih škola na području grada Zagreba.

Bio bi potreban puno veći uzorak da bi rezultati ovog istraživanja bili podložni generalizaciji, stoga treba naglasiti da su zaključci koji se donose isključivo na deskriptivnoj razini uzimajući u obzir odgovore koji su dani kroz provedene intervjue.

Otkriveno je da su pedagozi u srednjim školama načelno zadovoljni prepoznavanjem važnosti bavljenja prevencijom nasilja kod mladih adolescenata, no nailaze na poteškoće koje ih sputavaju u realizaciji programa. Glavni problemi na koje se žale su nedostatak vremena zbog prevelike količine administrativnog dijela posla pedagoga, neprilagođenost programa uzrastu učenika, nedostatak znanstveno utemeljenih programa primjenjivih prema profilu škole i nedovoljno stručnih suradnika s obzirom na broj učenika pojedinih škola. Ono što se odmah može primijetiti jest činjenica da su sudionici dali više negativnih kritika nego pozitivnih. To na prvi pogled zabrinjava, ali istovremeno raduje jer su pedagozi svjesni trenutne situacije i spremni su dati konstruktivnu kritiku u nadi rješavanja tog problema. Problem zatrpanosti administrativnim dužnostima događa se zbog ogromnog broja dokumenata koje su pedagozi dužni ispuniti i poslati resornom ministarstvu tijekom školske godine. Možemo zaključiti da vremenski rokovi za slanje tih dokumenata stvaraju pritisak nad stručnim suradnikom i njegove ostale dužnosti kojima bi se htio više baviti automatski stavlja u stranu.

U moderno doba cyberbullying preuzima vodeće mjesto na listi pojavnosti oblika nasilja, a potencira i verbalno i fizičko. Njegovi uzroci su međusobno nerazumijevanje učenika, predrasude i neprihvatanje različitosti. Tome shodno, neki od sudionika primijetili su da programi koji se fokusiraju na virtualno nasilje daju bolje rezultate u sprječavanju nepoželjnih oblika ponašanja od programa koji se bave prevencijom nekog drugog, na primjer, fizičkog. Shodno tome, programi prevencije koji će se stvarati i primjenjivati u budućnosti moraju se okrenuti stvaranju suvremenih rješenja kako bi se sukobili s modernim problemima poput cyberbullyinga.

Radionice su oblik provedbe programa za kojim posežu svi ispitanici, a individualne razgovore vrše prema potrebi i želji učenika ili kada određeni problem postane kritičan. Zaključujemo da je razlog tome način na koji učenici reagiraju kada se susretnu s radionicom. Bolje reagiraju na ono što ih zaintrigira i pobudi zanimanje, a radionici je to upravo cilj. Velika većina rado ugošćuje vanjske suradnike i udruge kao voditelje određenih preventivnih aktivnosti, a neki ispitanici misle da bi se trebao povećati angažman nastavnika u samoj provedbi preventivnih programa. Također, većina sudionika smatra da je roditelje izrazito teško uključiti u preventivne aktivnosti škole zbog njihove vremenske ograničenosti i nezainteresiranosti, što se može okarakterizirati kao izrazito problematično s obzirom da su roditelji djeci i dalje uzor i primarni socijalni kontakt.

Kada su na red došla pitanja vezana uz evaluaciju programa, dobiveno je mnoštvo odgovora o nemogućnosti procjene učinkovitosti programa prema dobi učenika, ali manjina je ipak dala odgovor da djeca viših razreda (trećeg i četvrtog) bolje reagiraju na sudjelovanje u programima zbog zrelosti koju su dostigli. Što se tiče promjena u intenzitetu i učestalosti sukoba nakon provedbe programa prevencije, one variraju od ustanove do ustanove. Jedni ispitanici tvrde da kroz godine primjećuju smanjenje pojavnosti nasilnog ponašanja, dok drugi smatraju da je trend smanjenja nasilnog ponašanja samo prividan i da se ono većinom događa skriveno od pogleda, preko društvenih mreža. Ono što je nekad bila tučnjava, sada je cyberbullying. Razlike u odgovorima također svjedoče problemu profiliranja programa prevencije nasilja. Onaj koji odlično funkcionira u jednoj, ne jamči djelotvornost u drugoj ustanovi i to je nešto na što bi trebalo obratiti veliku pozornost.

Kao što je prethodno spomenuto, pedagozi koji su ispitani svjesni su problematike oko programa prevencije nasilja i imaju mnoštvo ideja kako eliminirati određene nedostatke. Smatraju da treba osuvremeniti programe aktualnijim multimedijским materijalima, povećati broj verificiranih programa, prilagoditi programe veličini i vrsti škole, prilagoditi programe dobi učenika, razraditi programe s vodećim stručnjacima, osigurati materijale da programi budu brzo primjenjivi, djeci predstaviti programe prevencije već predškolske dobi, programe prevencije provoditi kontinuirano i temeljito, stručne suradnike pedagoge rasteretiti u smislu administrativnog dijela posla, povećati broj stručnih suradnika u ustanovama odgoja i

obrazovanja, u programe uključiti edukaciju nastavnika te ohrabrivati i poticati stručne suradnike na vlastito usavršavanje.

Krajnji zaključak ovog istraživanja bio bi da pedagozi i pedagoginje srednjih škola imaju raznovrsna mišljenja o programima prevencije nasilja koje provode. Neke od njihovih tvrdnji se preklapaju i otkrivaju poteškoće koje se trebaju ukloniti, ali i pozitivne strane programa prevencije koje hvale. Određena mišljenja su suprotna zbog različitosti profila škola u kojima ispitanici rade i to pokazuje da postoje mnogi faktori koje treba sagledati prilikom prilagodbe i implementacije programa u pojedine škole. U budućnosti se nadaju da će nadležne institucije prepoznati njihove sugestije i pažljivije razraditi nove programe prevencije nasilja.

Ograničenja ovog istraživanja su mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora pedagoga/pedagoginje, nedostatak iskustva pedagoga/pedagoginje u provedbi programa i situacijama izbijanja nasilja ili odbijanje pristupanja samom intervjuu. Još jedno ograničenje je to da su sudionici pojedinačno provodili različite vrste preventivnih programa, pa zbog toga nisu mogli imati ujednačeno iskustvo prilikom njihove realizacije. Također, istraživanje se provodi tijekom pandemije COVID-19 što znatno ograničava mogućnost socijalnog kontakta i smanjuje kvalitetu interakcije između istraživača i sudionika istraživanja.

Istraživanje provedeno u svrhu ovoga rada omogućit će daljnja istraživanja usmjerena na usporedbe programa prevencije nasilja i načina njihovog oblikovanja prema različitim profilima i potrebama odgojno-obrazovnih ustanova. Rezultati tih projekata mogli bi imati velike posljedice na način implementacije i odabira programa prevencije nasilja koji bi se primjenjivali u pojedinim školama.

9. Prilozi

9.1. Prilog 1 – Pitanja za intervju

1. Kakav je Vaš stav o prevenciji vršnjačkog nasilja u školi?
2. Što mislite o kvaliteti implementacije i provedbe programa prevencije nasilja?
3. Koji su uzroci sukoba između učenika?
4. Koji se oblici nasilja pojavljuju i koji su od njih najučestaliji?
5. Koje se vrste preventivnih programa provode u Vašoj školi?
6. Tko sudjeluje u njihovoj provedbi?
7. Mijenja li se učinkovitost pojedinih programa s obzirom na dob učenika?
8. Je li vidljiv pomak u učestalosti ili intenzitetu sukoba nakon provedbe programa?
9. Kako bi se, po Vašem mišljenju, trenutni programi prevencije mogli unaprijediti ili modificirati?

10. Literatura

1. Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama. 2020, MZO.
2. Anić, V., Goldstein, I. (2007) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.
3. Bastasić, Z. (1995). *Pubertet i adolescencija*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Berk, Laura E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
5. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.
6. Borić, S. i Tomić, R. (2012). Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji. *Metodički obzori*, 7(2012) 3(16), 75-86. <https://hrcak.srce.hr/87847> (Pristupljeno 03. lipnja 2020.)
7. Buljan Flander, G., Šostar, Z. (2010). *Nasilje među djecom*. Dostupno na: <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/> (Pristupljeno 26. srpnja 2020.)
8. Buljan Flander, G.; Durman Marijanović, Z.; Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/ odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16 (87 - 88): 157 – 174
9. Car, S. (2013a). *Uloga društvenih mreža u vršnjačkim odnosima adolescenata*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
10. Car, S. (2013b). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), 285-292. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/129673> (Pristupljeno 03. svibnja 2020.)
11. Dulčić, A. (2009). Stavovi majki prema slušno oštećenoj djeci. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45 (1), 39-50. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/45635>
12. Ferić, M. i Prpić, M. (2019). Uloga i mogućnosti škole u prevenciji vršnjačkoga nasilja u virtualnom svijetu. *Napredak*, 160 (3-4), 291-304. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/231169>
13. Fuligni, A. J.; Eccles, J. S.; Barber, B. L.; Clements, P. (2001) Early adolescent peer orientation and adjustment during high-school. *Developmental psychology*, 37(1), 28-36.
14. Gelenčir, M. (2018). *Broj ukora u zadnjih 8 godina drastično pao: Evo zbog čega sve možete zaraditi tu zloglasnu mjeru*. Dostupno na: <https://www.srednja.hr/zbornica/broj-ukora-zadnjih-8-godina-drasticno-pao-evo-zbog-cega-mozete-zaraditi-tu-zloglasnu-mjeru/> (Pristupljeno 17. prosinca 2020.)

15. <https://mzo.gov.hr/vijesti/donesen-je-akcijski-plan-za-prevenciju-nasilja-u-skolama/3470>
(Pristupljeno 09. svibnja 2020.)
16. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-41488081> (Pristupljeno 09. svibnja 2020.)
17. <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/adolescence> (Pristupljeno 09. svibnja 2020.)
18. <https://www.poliklinika-djeca.hr/za-djecu-i-mlade/konvencija-o-pravima-djeteta/>
(Pristupljeno 10. svibnja 2020.)
19. <http://www.udrugaroditeljapk.hr/cap-program-prevencije-zlostavljanja-djece-sp-907134761/opcenito-o-cap-programu/129-cap-program> (Pristupljeno 17. prosinca 2020.)
20. https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (Pristupljeno 10. svibnja 2020.)
21. <https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta> (Pristupljeno 16. srpnja 2020.)
22. <https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org.croatia/files/2019-08/Za%20sigurno%20i%20poticajno%20okru%C5%BEenje%20u%20%C5%A1kolama%20%28Stop%20nasilju%20me%C4%91u%20djecom%29.pdf> (Pristupljeno 16. srpnja 2020.)
23. Jurišić, K. (2019). *Adolescenti i društvene mreže*. Završni rad. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
24. Kerr, M.; Stattin, H.; Biesecker, G.; Ferrer-Wreder, L. (2003) Relationships with parents and peers in adolescence. U: Lerner, R. M.; Easterbrooks, M. A.; Mistry, J. (ur.) *Handbook of Psychology (Volume 6: Developmental Psychology)* (str. 395-422). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
25. Kiuru, N., Aunola, K., Nurmi, J., Leskinen, E., & Salmela-Aro, K. (2008). Peer Group Influence and Selection in Adolescents' School Burnout: A Longitudinal Study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54(1), 23-55. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/23096078>
26. Klarin, M. (2002). Osjećaj usamljenosti i socijalno ponašanje djece školske dobi u kontekstu socijalne interakcije. *Ljetopis socijalnog rada*, 9 (2), 249-258. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/3523>

27. Kosić Bibić, N. i Kovačević, J. (2018). Vršnjačko nasilje u školama – nasilje ili stil komunikacije?. *Hrana u zdravlju i bolesti, Specijalno izdanje* (10. Štamparovi dani), 79-85. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/218632>
28. Kozjak Mikić, Z. i Petković, D. (2015). Stavovi prema osobama istospolne seksualne orijentacije u sektoru zdravstva i policije. *Ljetopis socijalnog rada*, 22 (3), 437-463. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.43>
29. Krapić Ivuša, M. (2016). *Preventivni programi usmjereni na suzbijanje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci.
30. Kuzman, M. (2009). *Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja*. *Medicus*, 18(2), 155-172
31. Lemut, I. (2012). *Stavovi i promjena stava*. Završni rad. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
32. Martinjak, D., Korda, M. i Ovčar, I. (2019). Prevalencija i spolne razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja u virtualnom svijetu. *Napredak*, 160 (3-4), 221-240. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/231160>
33. Matijević, M.; Bilić, V.; Opić, S. (2016) *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga i Učiteljski fakultet u Zagreb
34. Mešćić-Blažević, Lj. (2007). Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 4 (2), 301-306. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/118308> (Pristupljeno 09. svibnja 2020.)
35. Mihaljević, J. (2019). *Na svijetu trenutačno živi ovih 10 „generacija“*. *Kojoj vi pripadate?* Dostupno na: <https://www.mirovina.hr/novosti/na-svijetu-trenutacno-zivi-ovih-10-generacija-kojoj-vi-pripadate/> (Pristupljeno 17. prosinca 2020.)
36. Niebrzydowski, L. (1995) *Friendship among Adolescents*. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development (61st, Indianapolis, IN, March 30-April 2, 1995) Dostupno na: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED381282.pdf>
37. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
38. Pennington, D. C. (2001). *Osnove socijalne psihologije*. Naklada Slap, Jastrebarsko
39. Petz, B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

40. Pravilnik o kriterijima izricanja pedagoških mjera (NN, 94/2015)
41. Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (NN, 132/2013)
42. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112007 (Pristupljeno 17. svibnja 2020.).
43. Sesar, K., Sesar, D. i Dodaj, A. (2013). Povezanost vršnjačkoga zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivno istraživanje. *Društvena istraživanja*, 22(1), 79-100. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=148876 (Pristupljeno 17. svibnja 2020.).
44. Staničić, S. (2005). Uloga i kompetencije školskih pedagoga. *Pedagogijska istraživanja*, 2 (1), 35-46. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/139347> (Pristupljeno 11. svibnja 2020.)
45. Šincek, D., Duvnjak, I. i Milić, M. (2017). Psychological Outcomes of Cyber-Violence on Victims, Perpetrators and Perpetrators/Victims. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53 (2), 98-110
46. Tomić-Latinac, M. i Nikčević-Milković, A. (2009). Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 635-657. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/47826> (Pristupljeno 16. srpnja 2020.)
47. Velki, T. i Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vjesnik*, 63 (3), 327-352. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136069> (Pristupljeno 27. svibnja 2020.)
48. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, broj 87/2008., 86/2009., 92/2010., 105/2010., 90/2011., 16/2012., 86/2012., 94/2013., 152/2014, 07/2017, 68/2018, 98/2019, 64/2020)